

Александар КРСТИЋ*

Историјски институт
Београд

Невен ИСАИЛОВИЋ*

Историјски институт
Београд

Александар ЈАКОВЉЕВИЋ*

Историјски институт
Београд

Б(И)ЈЕЉИН(А) – ЗЕМЉА, КНЕСТВО, АРХИЋАКОНАТ, ДИСТРИКТ, НАХИЈА**

Анстракт: Бељин(а) се помиње у изворима од XIII до краја XV века као област, дистрикт или земља, често заједно са Мачвом, али и као архиђаконат Сремске бискупије. У српској историографији прихваћено је мишљење да се средњовековни град Бељин налазио на Сави код истоименог села између Шапца и Обреновца, и да је поменута област или жупа лежала у околини тог града. Међутим, један до сада непримећени угарски документ из 1464. године наводи да се тврђава Зворник налазила у „земљи Бељин“ (*castrum Zwonnyk in terra Belyn*). То, уз друге податке (1273. године угарски бан Усоре и Соли је уједно и кнез Бељина), упућује на закључак да Бељин (Белин) из средњовековних, махом угарских докумената заправо одговара каснијој османској нахији Бељина. Ова нахија се налазила на простору данашње Семберије, и по њој је касаба Четвртковиште, позната као трг још од краја XIV века, у другој половини XVI века добила свој данашњи назив Бијељина.

Кључне речи: Бељин (Белин), Бијељина, *Belyn*, Семберија, земља, архиђаконат Белин, дистрикт, нахија, средњи век, Османско царство.

* aleksandar.krstic@iib.ac.rs

* neven.isailovic@iib.ac.rs

* aleksandar.jakovljevic@iib.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Средњовековне српске земље (13–15. век): политички, привредни, друштвени и правни процеси* (Ев. бр. 177029).

Бељин, Белин или Белина (Bellen, Belyn, Bielina, Beligna, Bellina, Belina) помиње се у изворима од XIII до краја XV века као област, дистрикт или земља, често заједно са Мачвом, али и као архиђаконат Сремске бискупије. Милан Ђ. Милићевић је у другој половини XIX века идентификовао остатке утврђења на десној обали Саве, код ушћа реке Вукодраж у атару села Бељин (у данашњој општини Владимирци, западно од Обреновца), као „зидине од старог града Бељина“.¹ Михаило Динић је прихватио мишљење М. Милићевића да се средњовековни град Бељин налазио на Сави код истоименог села. На основу Милићевићевих података о налазима римског новца на простору Бељина, Динић је закључио да је „ту већ у старом веку постојало некакво знатније насеље“. Он је такође сматрао да је дистрикт или жупа Бељин лежала у околини тог града, а не на простору Бијељине у североисточној Босни, како су поједине изворне податке о Бељину/Белини тумачили неки ранији аутори.² Динићево мишљење и његова аргументација (којој ћемо се вратити касније, када будемо разматрали поједине изворе о Бељину) прихваћени су затим у српској историографији.³ Један од последњих радова академика Симе Ћирковића такође се бавио и питањем Бељина.⁴

Међутим, остаци утврђења на локалитету Градуштина на левој обали Вукодража, код његовог ушћа у Саву, не потичу из средњег века, већ

¹ Зидине су у то време још увек биле релативно добро очуване, па су се могле видети и са пароброда који је пловио Савом: М. Милићевић, *Кнежевина Србија*, Београд 1876, 425, 486–487.

² М. Динић, *Средњовековни Срем*, Гласник Историског друштва у Новом Саду 4 (1931) 5; исти, *Западна Србија у средњем веку*, Археолошки споменици и налазишта у Србији I. Западна Србија, Београд 1953, 24 (= М. Динић, *Српске земље у средњем веку*, Београд 1978, 47–48, 273–275).

³ А. Дероко, *Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији*, Београд 1950, 102; М. Јовановић – М. Јевтић, *Тамнава. Насеља и становништво*, Гласник Етнографског института САНУ 27 (1978) 69–70; М. Исаиловић, *Ваљево и околне области у средњем веку*, Ваљево 1989, 108, 115–116; М. Благојевић, *Насеља у Мачви и питање српско-угарске границе*, Ваљево – постанак и успон градског средишта, Ваљево 1994, 78–79; С. Ћирковић, „Црна Гора“ и проблем српско-угарског граничног подручја, Ваљево – постанак и успон градског средишта, 61–62, 67, 71, 76, нап. 39, где је уочен проблем да се Бељин не помиње међу градовима и дистриктима Мачванске бановине у тзв. Уговору у Тати (1426); А. Узелац, *Прилози за „Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља“*, Београдски историјски гласник 1 (2010) 181; А. Крстић, *Београдско писмо краља Жигмунда грађанима Шопрона (7. новембар 1427. године)*, Мешовита грађа (Miscellanea) 33 (2012) 23, 24.

⁴ С. Ћирковић, *Земља Мачва и град Мачва*, Прилози КЈИФ 74/1–4 (2008) 9–10, 18.

из римског периода. Још је Феликс Каниц крајем XIX века утврдио да је у питању антички кастел квадратне основе, страница дугих 150 м, са четири округле куле на угловима.⁵ Каснија археолошка истраживања потврдила су да се ради о римском утврђењу које је изграђено највероватније крајем III или почетком IV века и које је постојало до VI века, када је напуштено.⁶ Дакле, основни аргумент за лоцирање жупе или дистрикта Бељин/Белина у обреновачки крај заснован је на погрешном уверењу о постојању средњовековног града истог имена на том подручју. Да бисмо одговорили на питање где се налазио средњовековни Бељин, размотрићемо до сада познате, као и новооткривене изворе који говоре о овој области.

Највећи број података о Бељину сачуван је у угарској архивској грађи. Међутим, осим Бељина који је предмет наше пажње, постојало је више других, истих или сличних средњовековних топонима. У Сремској жупанији, у данашњем источном Срему, постојао је посед, чије име документи из XIV века бележе као Belyan (1308), Bulyen (1320), Belyen (1339) и Belyn (1373).⁷

⁵ Ф. Каниц, *Србија. Земља и становништво: од римског доба до краја XIX века* I, Београд 1987³, 366–367.

⁶ Локалитет је данас у великој мери уништен: М. Васић, *Мачва и Подриње у римско доба*, Гласник Српског археолошког друштва 2 (1985) 131; I. Popović, *Notes topographiques sur la région limitrophe entre la Pannonie seconde*, in: *Roman Limes on the Middle and Lower Danube*, ed. P. Petrović, Belgrade 1996, 138; А. Јовановић, *Два прилога проучавању фортификација у Доњој Панонији*, Гласник Српског археолошког друштва 14 (1998) 24; А. Стнобрња, *Roman Settlement at Ušće near Obrenovac – Municipium Spodent(?)*, Зборник Народног музеја XX–1, Археологија (2011) 376–378, 383, 385. Овде је постојало и неолитско насеље, које је такође већим делом уништено: М. Исаиловић, *Ваљево и околне области*, 63; *Археолошко налазиште Ушће реке Вукодраже*, Каталог непокретних културних добара на подручју града Београда 2010, Завод за заштиту споменика културе града Београда: <http://beogradskonasledje.rs/kd/zavod/obrenovac/usce-reke-vukodraze.html>.

⁷ Међу племством Сремске жупаније 13. марта 1308. помиње се Јован de Belyan: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (=MNL, OL), Diplomataikai fényképgyűjtemény (=DF) 285246; Gy. Kristó, *Anjou-kori Oklevéltár* II (1306–1310), Budapest–Szeged 1992, 143, nr. 321. Карло I Роберт је 1. августа 1320. потврдио поседе који су Марку, његовом сину Јовану и Николи, сину Дале de Bulyen, *nobiles de comitatu Syrmieni*, досуђени у судском спору који су водили против извесног Лаврентија због пустошења њиховог поседа Bulyen у Сремској жупанији и због међусобног разграничења: DF 283668; T. Ortway–F. Pesty, *Oklevelek Temesvármegyé és Temesvárváros történetéhez* I (1183–1430), Pozsony 1896, 24–30. Актом од 16. јануара 1339. уређује се питање мираза Маргарете, мајке Николе, сина Дале de Belyen de comitatu Sirmieni: MNL, OL, Diplomataikai levéltár (=DL) 33587; T. Smičiklas, *Diplomatički zbornik Kraljevine*

Његов положај сада није познат.⁸ У Вуковској жупанији, у западном Срему, два насеља Бељин – Велики и Мали (Belyn, Nagbelyn, Kisbelyn) припадала су властелинству Моноштор (сада Нуштар северно од Винковаца). Могуће је да се ипак нису налазили код Нуштра, него нешто југоисточније, код села Чаковци, југоисточно од Вуковара и северозападно од Шида.⁹ Овај Бељин, односно Велики и Мали Бељин, помињу се од почетка XIV до првих година XV века.¹⁰

Hrvatske, Dalmacije i Slavonije X (1912) 446–447, br. 316; F. Piti, *Anjou-kori oklevéltár XXIII* (1339), Budapest–Szeged 1999, 25–26, nr. 32. Супруга Николе, сина поменутог Марка *de Belyen*, помиње се 1363. године: DL 5224. Георгију, сину Јована Литерате *de Belyn comitatus Sirmiensi*, потврђују се 11. новембра 1373. посед Lizouthelek и пола поседа Hetenolch у Сремској жупанији: DL 6152. У документу од 30. маја 1410. помиње се највероватније још један члан исте породице Бељинских – Катарина, кћи Стефана, сина Михаила *de Bellyen*: DL 9661. Уп. D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában II*, Budapest 1894, 241.

⁸ На територији коју је обухватала некадашња Сремска жупанија постоји само потес Бељинац у Шуљму (Д. Поповић, *Срби у Срему до 1736/7, Историја насеља и становништва*, Београд 1959, 115). Насеље тога имена није забележено у дефтеру Сремског санцака из седме деценије XVI века (В. Мс Gowan, *Sirem Sancaği Mufassal Tahrir Defteri*, Ankara 1983). Имајући у виду да се и за неке поседе који су се налазили на десној обали Саве у документима из XIV века наводи да су у Сремској жупанији (на пример, *possessionem Iezenek appellatum in comitatu Syrmiensi ultra fluvium Zave*: Т. Smičiklas–М. Kostrenčić, *Diplomatički zbornik XVI*, Zagreb 1976, 330–331), није немогуће да је овај Бељин заправо идентичан са поменутиим селом истог имена у општини Владимирци. Посед *Iezenek* могао би бити идентичан са потесом Јасењак који се налазио између села Ушћа и Скела код Обреновца: Генералштабна карта Краљевине Србије из 1893. године, размера 1:75.000, секција Г.2. Обреновац. Сада постоји само Јасенска код Купинова, на левој обали Саве. Село Јасенак постоји и јужно од Барича.

⁹ Наиме, Белино Селиште забележено је у дефтеру из 1568/69. године уз село Боришевац у нахији Подгорије у Сремском санцаку: В. Мс Gowan, *Sirem Sancaği Mufassal Tahrir Defteri*, 442. Некадашње село Боришевац налазило се на истоименом потесу северозападно од Чаковаца.

¹⁰ 1303. године: DL 1660; I. Nagy, *Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis I* (1301–1321), Budapest 1878, 69; Т. Smičiklas, *Diplomatički zbornik VIII*, 1910, 68–69, br. 64; Gy. Kristó, *Anjou-kori Oklevéltár I* (1301–1305), Budapest–Szeged 1990, 261–262, nr. 512; 1396. године: DL 33530; Т. Smičiklas et al., *Diplomatički zbornik XVIII*, 1990, 96–98, br. 72; Е. Mályusz, *Zsigmondkori oklevéltár I* (1387–1399), Magyar Országos Levéltár kiadványai II, Forráskiadványok 1, Budapest 1951, 470, nr. 4298; 1401. године: DL 33531; 1406.

Изгледа да се једно насеље Belina у другој половини XII века налазило и у Хрватској, можда око Купе,¹¹ а 1264. године Belin је забележен као место са виноградима у дистрикту града Трогира у Далмацији.¹² Један Belen постојао је у Трансилванији, у Секелској земљи,¹³ а други, у околини Карансебеша у Северинској жупанији (у садашњем румунском Банату), помиње се у документима из друге половине XVI и из XVII века.¹⁴

Једно село (villa) Belen било је у поседу опатије Тихањ која се налази на обали језера Балатон.¹⁵ Посед Belyan (Belien), као и посед и поље Belna постојали су средином XIV столећа и у жупанији Гомор у данашњој Словачкој.¹⁶ На територији средњовековне Угарске постојали су и други слични топоними: Белинци (Belyncz) у Крижевачкој жупанији у

године: DF 265863; E. Mályusz, *Zsigmondkori oklevéltár* II/1 (1400–1406), 109, nr. 906; 589, nr. 4790. Можда је из тог Бељина потицао Petrus Puirus de Belyen, који је 1434. године био један од двојице службеника Матка Таловца (односно коморе соли) у Апатину: E. Kammerer, *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeo* VIII, Budapest 1895, 534–535, nr. 362.

¹¹ Извесни Michen, pater Wolchete de Belina, био је сведок донације краља Беле III (1172–1196), којом је овај угарски краљ даровао село Купу, негде у околини Петриње, жупану Вукишу (Wolchis). Помен о томе сачуван је у једном документу из 1209. године: G. Wenzel, *Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus* XI, Pest 1873, 97; L. Dobronić, *Viteški redovi. Templari i ivanovci u Hrvatskoj*, Zagreb 1984, 29.

¹² T. Smičiklas, *Diplomatički zbornik* V, Zagreb 1907, 293–294.

¹³ Место Белин налази се северно од Брашова у Трансилванији. Као парохијско место убележено је у пописима папске десетине, скупљане у Угарској 1332–1337. године: *Rationes collectorum pontificorum in Hungaria. Pápai tizedszedők számadásai. 1281–1375*, Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia I/1, Budapest 1887, 133. Припадници властеоске породице *Forro de Belen* помињу се у документу из 1460. године: DL 31150. Johannes Cwlay de Belyn био је 1517. године коморник и судија у Сибињу: DL 31013.

¹⁴ F. Pesty, *Krassó vármegye története* IV, Oklevéltár, Budapest 1883, 115, 335, 339, 342–343.

¹⁵ Повеља краља Андрије II из 1211. којом потврђује поседе и пописује кметове опатије Тихањ: G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* VII/5, Budaе 1841, 184; G. Wenzel, *Árpádkori új okmánytár* I (1001–1235), Pest 1860, 112.

¹⁶ Belyan (Belien), сада Белин (Belín) југоисточно од Римавске Соботе, помиње се 1303, 1349. и 1381. године: DL 6663; *Hazai oklevéltár 1234–1536*, eds. I. Nagy, F. Deák, Gy. Nagy, Budapest 1879, 255. Belna, која је посведочена 1341, је данашња Белина (Belina) југоисточно од Филакова: F. Sebök, *Anjou-kori Oklevéltár XXV* (1341), Budapest–Szeged 2004, 127, no 271; Gy. Györffy, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* II, Budapest 1987, 486–487.

Славонији,¹⁷ Белиновци (Belyncz) у Вуковској жупанији,¹⁸ али и Белинци (Belyncz) северозападно од Лугоша.¹⁹

Belyn (Belin) је забележен и као лично име у средњовековој угарској дипломатичкој грађи, па су тако називани и поједини владари и чланови династије Арпада, као што су краљ Бела I (1060–1063) и хрватски херцег, краљевић Бела (1260–1269).²⁰

Вероватно су сви наведени топоними, као и Бијељина у Семберији и Беље у Барањи, изведени од именице „бељ“ или „бијел“, што је назив за храст лужњак (*Quercus gobur*).²¹ Поред горе наведених топонима, и насеље Бељин на ушћу Вукодража у Саву, где је Динић убицирао *Belyn*

¹⁷ Насеље се помиње у документима из друге половине XV и са почетка XVI века (1470–1506): DL 107005, 107049, 103882, 101038, 106858, 106859, 101178, 106877, 101381.

¹⁸ Налазили су се негде у околини вароши Оток у западном Срему: DL 24825 (документ из 1446. године). Видети регест у: I. Hajnal, *Kivonatok Hunyadi János kormányzói okleveleiből*, *Levéltári Közlemények* 1 (1923) 107. Можда идентични с насељем које се у другим документима наводи као Бореновац (Borenowcz): D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza* II, 296.

¹⁹ Сада Belinč у жупанији Тимиш: DL 59696 (1482). У другим документима се бележи и као Горњи и Доњи Балиновац (*Felsewbalyncz*, *Alsobalyncz*): D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza* II, 25.

²⁰ G. Fejér, *Codex diplomaticus* VII/4, Budae 1837, 167–168; G. Wenzel, *Árpád kori új okmánytár* VI (890–1235), Pest 1867, 457; T. Smičiklas, *Diplomatički zbornik* III (1905) 293; I. Szentpétery, *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatice* I/1, Budapest 1923, 51; T. Szöcs, *Az Árpád-kori nádorok és helyetteseik okleveleinek kritikai jegyzéke*, *A Magyar Országos Levéltár kiadványai* II, *Forráskiadványok* 51, Budapest 2012, 45, 46; V. Klaić, *Marturina, slavonska daća u srednjem vijeku*, *Rad JAZU* 62 (1904) 179–180, 186. Међу становницима Омиша у Далмацији 1245. године забележени су један *Bellem* и један *Belen*: G. Wenzel, *Árpád kori új okmánytár* VII (1235–1260), Pest 1869, 206; T. Smičiklas, *Diplomatički zbornik* III, Zagreb 1905, 434, br. 377. *Gregorius dictus Belyn*, поменут као могући краљев изасланик приликом једног увођења у посед на територији Баната 1427. године, био је вероватно племић са тог подручја: Gy. Nagy, *A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára* II, Budapest 1889, 261; F. Pesty, *Krassó vármegye története* III, 316. *Stephanus Belyn* је у новембру 1494. године као изасланик краља Владислава II послат из Бача у Моравску: J. C. Engel, *Geschichte des ungarischen Reichs und seiner Nebenländer* I, Halle 1797, 57.

²¹ Међу другим значењима именице *б(и)ељ* су простирка за покривање, као и белика, најмлађи слој у дрвету: А. Лома, *Српскохрватска географска имена на –ина, мн. –ине*, Ономатолошки прилози 13 (1997) 11; *Етимолошки речник српскога језика* 3 (БЕ–БЈ), ур. А. Лома, Београд 2008, 134, 238–240, 241, s. v. *Бељ, Бијел и Бијељина*. О томе, такође: S. Pavičić, *O govoru u Slavoniji do turskih ratova i velikih*

из њему познатих извора, по свему судећи потиче из средњег века. Наиме, у дефтерима Зворничког санцака из 1533. и 1548. године, као и у каснијим пописима, убележена су села Доњи и Горњи Бељин (Бељино) у Шабачкој нахији.²² Село Бељину јужно од Барајева бележе османски пописи у Београдској нахији Смедеревског санцака почев од 1528. године. У истој нахији убележена су и насеља Бељина Селиште, вероватно код Рушња, и Бељевац, који се налази јужно од Младеновца.²³

*

Вратимо се сада теми нашег прилога – земљи, дистрикту (жупи) и архиђаконату Бељин. Обично се узима да је један од најстаријих помена Бељина у *Летопису попа Дукљанина*. Наиме, говорећи о легендарном краљу Павлимиру Белу, Дукљанин наводи да је он, обилазећи своју земљу, стигао у сремске крајеве. Тамо се сукобио са удруженим Сремцима и Угрима, и однео велику победу. По краљевом имену, поље где се одиграла битка названо је од тада Белина (*Ab illo ergo die dicta est planities illa, in qua factum est proelium, Bellina nomine regis ob victoriam quam habuit*

seoba u 16. i 17. stojeću, Rad JAZU 96 [97] (1920) 234; J. Мргџић, *Северна Босна (13–16. век)*, Београд 2008, 121.

²² Ова нахија је формирана после османског освајања угарских посета у северној и северозападној Србији – Шабачке и Београдске бановине – 1521. године. Међутим, ова села нису наведена приликом пописа влаха нахије тврђаве Богурделен (kal'a-i Böğürdelen) 1528. године, што одговара Шабачкој нахији. Уз сва села наведена у попису стоји одредница *haric ez-defter* што указује да су први пут пописана: *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (İstanbul)*, *Tapu tahrir defterleri* (=BOA, TD) 405, 64–87. Од 1533. се помињу оба села Бељин: BOA, TD 173, 85 (karye-i Dolna Belino; karye-i Gorna Belino); BOA, TD 260, 768–769 (karye-i Dolna Belino; karye-i Gorna Belino); A. Handžić, *Dva prva popisa zborničkog sandžaka (iz 1519. i 1533. godine)*, Сарајево 1986, 157; исти, *Шабач и његова околина у 16. вијеку*, Шабач у прошлости I, Шабач 1970, 223. Као што је наведено у нап. 8, постоји извесна могућност да је у питању село које је у XIV веку бележено у угарским документима као посед у Сремској жупанији.

²³ BOA, TD 144, 8, 13, 27, 35; BOA, TD 978, 167, 882, 891, 946; BOA, TD 187, 260, 266, 296; BOA, TD 316, 290, 386, 388; X. Шабановић, *Турски извори за историју Београда I–I, катастарски пописи Београда и околине 1476–1566*, Београд 1964, 39, 45, 59, 67, 126, 143–144, 154, 225–226, 289, 295, 334, 482, 484–485, 537. Према неким мишљењима, село Бељина–Селиште (1560. пописано у нахији Авала) је Селиште у Рушњу, у сливу Беле реке: В. Радовановић, *Где су се налазила непозната села и мезре у околини Београда која се помињу у турским катастарским пописима од 1476. до 1566*, Годишњак града Београда 22 (1975) 37.

ibi rex usque hodie).²⁴ Михаило Динић је оспоравао мишљења старијих приређивача списка, Чрнчића и Шишића, да *planities Bellina* треба тражити у околини града Бијељине у данашњој североисточној Босни, и да се тај крај рачунао у средњовековни Срем. Определио се, као што је већ речено, за околину Белина поред Саве између Владимираца и Обреновца.²⁵ Иако се у историографији сматра да је Дукљанинов спис „поуздан извор за топографске прилике свога времена“,²⁶ наведену етимолошку легенду коју доноси барски клирик ипак треба опрезно користити. Тако је нпр. Никола Банашевић мишљења да је топоним Белина измишљен или моделиран према хроници Козме Прашког, као и неки други топоними и лична имена.²⁷ Између осталог, у науци још није дат дефинитивни одговор на питање ком времену заправо припада овај спис. За разлику од раније прихваћеног става да је Дукљаниново дело настало средином XII столећа, изнети су и бројни аргументи за касније датовање *Летописа* у крај XIII или почетак XIV века,²⁸ односно у другу половину XIV века.²⁹ Касније датовање *Летописа пона Дукљанина* лако би објаснило зашто се „поље Белина“, односно данашња Семберија, у овом тексту рачуна у („онострани“) Срем – од 1284. године североисточна Босна улазила је у

²⁴ I. Črnčić, *Popa Dukljanina Lětopis po latinsku i toga nekoliko i još nešto po hrvatsku*, Kraljevica 1874, 35; Ф. Шишић, *Летопис Пона Дукљанина*, Београд–Загреб 1928, 322; *Ljetopis Popa Dukljanina. Latinski tekst sa hrvatskim prijevodom i „Hrvatska kronika“*, прир. V. Mošin – S. Mencinger – V. Štefanić, Zagreb 1950, 72; *Gesta regum Sclavorum* I, критичко издање и превод Д. Кунчер, уредник Т. Живковић, Београд 2009, 112 (у преводу на стр. 113 топоним је преведен као Белово). Уп. коментар Т. Живковића у *Gesta regum Sclavorum* II, 227, 241–243.

²⁵ I. Črnčić, *Popa Dukljanina Lětopis*, 35; Ф. Шишић, *Летопис Пона Дукљанина*, 447. Динић је сматрао да Бијељина као насеље или није ни постојала у средњем веку, или је била сасвим незнатно насеље које се почело развијати тек под Турцима: М. Динић, *Средњовековни Срем*, 4–5 (=Српске земље, 274).

²⁶ Ф. Шишић, *Летопис пона Дукљанина*, 34, 39, 175; М. Динић, *Средњовековни Срем*, Српске земље, 274; Уп. и: М. Благојевић, *Преглед историјске географије средњовековне Србије*, Зборник Историјског музеја Србије 20 (1983) 53–59. С друге стране, С. Мијушковић, *Љетопис пона Дукљанина*, Титоград 1967, 115–116 (=Стара српска књижевност у 24 књиге I, Београд 1988, 89–90), био је резервисан према вредности *Летописа* за историјску географију, посебно за период пре средине XIV века.

²⁷ Н. Банашевић, *Летопис Пона Дукљанина и народна предања*, Београд 1971, 115–117.

²⁸ Т. Живковић, *Gesta regum Sclavorum* II, 339–378.

²⁹ С. Мијушковић, *Љетопис пона Дукљанина*, 35–114, посебно 107–108 (=Стара српска књижевност I, 29–89, посебно 83–84).

састав државе „сремског краља“ Стефана Драгутина.³⁰ Такође, као што ћемо показати у наставку излагања, подручје Бијељине у североисточној Босни је, по свему судећи, припадало Сремској бискупији, основаној 1229. године првенствено са циљем да шири католичку мисију у областима јужно од Саве.³¹ Тако је и црквена јурисдикција могла утицати на попа Дукљанина да „поље Белину“ урачуна у сремске крајеве.

Први хронолошки прецизан помен Бељина у документарној грађи потиче из средине јула 1264. године. Тада је папа Урбан IV потврдио Ани, удовици Ростислава Михаиловича, херцегини Галиције и господарици Босне и Мачве (*ducisse Galitie, de Bosna et de Mazo domine*), и њеним синовима Михаилу и Бели поседе раније добијене од оца, краља Беле IV. У питању су „земље и поседи, који се називају Бељин и (они) Светог Димитрија (тј. Сремске Митровице), са њиховим правима и припадајућим добрима“ (*terras et possessiones, que Belin et de Sancto Demetrio nunciuntur, cum iuribus et pertinentiis earum*).³² Краљ Бела IV је област у северозападној Србији, којом је претходно, као својим „миразом“, управљала бивша византијска царица Маргарета,³³ након монголске

³⁰ М. Динић, *Однос између краља Милутина и Драгутина*, Зборник радова Византолошког института (=ЗРВИ) 3 (1955) 69; исти, *Област краља Драгутина после Дежева*, Српске земље, 132–133, 281; Ј. Калић-Мијушковић, *Београд у средњем веку*, Београд 1967, 66; С. Ћирковић, *Земља Мачва*, 5, 10–11; Ђ. Харди, *Господари и банови Оностраног Срема и Мачве у XIII веку*, Споменица Историјског архива „Срем“ (=ИАС) 8 (2009) 77–78; А. Krstić, *The Rival and the Vassal of Charles Robert of Anjou: King Vladislav II Nemanjić*, *Banatica* 26–II, *Istorie* (2016) 37.

³¹ О Сремској бискупији: М. Динић, *Средњовековни Срем*, Српске земље, 276–279; П. Рокаи, З. Ђере, Т. Пал, А. Касаш, *Историја Мађара*, Београд 2002, 33; Ђ. Bubalo, К. Mitrović, R. Radić, *Jurisdikcija Katoličke crkve u Sremu*, Београд 2010, 56–59; Б. Стојковски, *Црквена историја Срема у средњем веку*, Нови Сад 2012, необјављена докторска дисертација, 123–126; Б. Стојковски, *Архијаконати и жупе на тлу средњовековног Срема*, Споменица академика Милоша Благојевића (1930–2012), ур. С. Мишић, Београд 2015, 208–209, 214, нап. 56.

³² А. Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia* I, Romae 1859, 273; G. Wenzel, *Árpádkori új okmánytár* III (1261–1272), Pest 1862, 99, nr. 68; I. Szentpétery, *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke* I/ 3, Budapest 1930, 431, nr. 1406; М. Динић, *Средњовековни Срем*, Српске земље, 274–275; М. Исаиловић, *Ваљево и околне области*, 116; С. Ћирковић, *Земља Мачва*, 6; А. Узелац, *Бељин*, 181.

³³ Маргарета је била кћи Беле III и удовица Исака II Анђела, која се 1204. године преудала за крсташког вођу Бонифација од Монферата. После његове смрти управљала је Солунском краљевином, али се, оставши по трећи пут

најезде (1241/1242) уступио кћери Ани и зету Ростиславу Михаиловичу, бившем черниговском кнезу. То се догодило вероватно око 1247, а свакако пре 1254. године.³⁴ Изгледа да се њихова територија проширила 1254. године и на делове северне Босне. После Ростислављеве смрти, његова удовица се у исправама ословљава као херцегинја и господарица Мачве и Босне (*ducissa de Machou et de Bozna*).³⁵ Могуће је да се Бељин из папске

удовица, пред пад Солунске краљевине вратила око 1222. у Угарску. Тамо је као апанажу од брата Андрије II добила ону област, која је од времена њене удаје за Исака II 1185. године сматрана за њен „мираз“ – радило се о византијским територијама у северној Србији које је освојио Бела III током ратовања 1183. године. Поред тога, добила је и поседе у јужноугарским жупанијама. На положају „господарице Срема“ и жупана појединих јужноугарских жупанија наследили су је синови Вилем од Сентомера (око 1233) и Јован Анђео (око 1235–1242): Б. Ферјанчић, *Проблем византијског наслеђа у северозападној Србији*, Ваљево – постанак и успон градског средишта, 49–55, с ранијом литературом; П. Рокаи, *Из средњовековне историје Новог Сада*, Зборник за историју Матице српске (=ЗИМС) 11 (1975) 109; исти, *О једном наслову Калојана Анђеа*, ЗРВИ 19 (1980) 167–171; исти, „*Gyletus dux Sirmii*“, ЗИМС 27 (1983) 121–127; исти, *Историја Мађара*, 57, 61; С. Ћирковић, *Земља Мачва*, 4–5; Ђ. Харди, *Један прилог питању византијског наслеђа на тлу оностраног Срема (Sirmie Citerioris)*, ЗРВИ 54 (2017) 117–142.

³⁴ Г. Острогорски, *Из византијске историје, историографије и просопографије*, Београд 1970, 213–215, 218; С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964, 73; исти, *Земља Мачва*, 6; П. Рокаи, *Историја Мађара*, 85; Ђ. Харди, *Наследници Кијева између краљевске круне и татарског јарма. Студија о државно-правном положају Галичке и Галичко-Волинске кнежевине до 1264. године*, Нови Сад 2002, 165–168, 184; исти, *О пореклу мачванског „бана“ Ростислава Михаиловича*, Споменица ИАС 2 (2003) 29–31; Ђ. Харди, *Господари и банови*, 70–72, 78–79; Ј. Мргић, *Северна Босна*, 58–59; А. Zsoldos, *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*, Budapest 2011, 50.

³⁵ Ана је управљала овим земљама заједно са синовима, Михаилом, умрлим 1266. године, и Белом, који је такође носио назив херцега Мачве и Босне до погибије 1272. године. Бела Ростислалич је, као господар Мачве, 1268. године ратовао и са српским краљем Урошем I: G. Fejér, *Codex diplomaticus IV/3*, 490–492; I. Nagy, *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius VIII*, Budapest 1891, 98; A. Theiner, *Monumenta Hungariae I*, 273, 303–304; B. Hóman, *Geschichte des ungarischen Mittelalters II*, Berlin 1943, 179–181, 187–188, 193; М. Динић, *О угарском ропству краља Уроша I*, Историјски часопис (=ИЧ) 1 (1948) 30–36; *Историја српског народа I*, Београд 1981, 352 (С. Ћирковић); С. Ћирковић, *Земља Мачва*, 6; *Српски биографски речник I*, Нови Сад 2004, 465–466, s. v. *Бела Ростислављевић* (Ђ. Бубало); Ђ. Харди, *Господари и банови*, 72–74; исти, *О смрти господара Мачве кнеза Ростислава Михаиловича*, Наукові

повеље односи управо на поседе које су Ростислав Михаилович и његова супруга држали у данашњој (североисточној) Босни, а да се „поседи Светог Димитрија“ односе на „онострани“ Срем, односно на Мачву. Но, посебно када је реч о Мачви, то су, за сада, само претпоставке за чију би потврду било потребно пронаћи додатне изворе.

Овакво тумачење подупире повеља краља Ладислава IV Куманца (1272–1290) издата 29. марта 1273. године, којом је нови угарски владар потврдио поседе магистру Балдуину, нотару краљевске канцеларије. У складу са угарском дипломатичком праксом навођења духовних и световних великодостојника на свечаним повељама, поменути су и: *Herney bano de Vozora et Sou et kenezio de Belin, Stephano bano de Bozna, Gregorio bano de Boronch et de Cuchou*.³⁶ Наиме, у угарским краљевским повељама у периоду између 1272–1279. године јављају се банови Мачве, Босне, Усоре и Соли, као и Кучева и Браничева. У питању су биле истакнуте личности Угарске, које су у више наврата истовремено вршиле и друге високе дужности (палатина, магистра товарника).³⁷ Ови банови нестају из дипломатичких извора након 1279. године, када се у улози господарице Мачве и Босне нашла бивша краљица Јелисавета Куманка, удовица краља Стефана V (1270–1272) и мајка краља Ладислава IV. Краљица-мајка Јелисавета се све до 1284. године титулише као *maior regina Hungarie, ducisa de Macho et de Bosna*.³⁸ Тада је управу над *Сремском земљом*, односно Мачвом, и деловима североисточне Босне

праци Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Историчні науки 24 (2014) 183–194; A. Zsoldos, *Magyarország világi archontológiája*, 50, 52–53.

³⁶ DF 200683; I. Szentpétery, *Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke* II/2–3 (1272–1290), Magyar Országos Levéltár kiadványai II, Forráskiadványok 9, Budapest 1961, 38–39, nr. 2355.

³⁷ В. Ћоровић, *Хисторија Босне*, Београд 1940, 208–209; Ј. Мргић, *Северна Босна*, 60; Ђ. Харди, *Господари и банови*, 74–77; A. Zsoldos, *Magyarország világi archontológiája*, 49–53. С. Ћирковић, *Земља Мачва*, 6, сматра да су банови добијали на управу делове територија којима је већ у то време, од 1272. године, господарила краљица-мајка Јелисавета. Иако није сасвим јасно да ли су сви достојанственици наведени као банови заиста и управљали поменути бановинама, тешко да је утемељено мишљење како су ти бански наслови само празне титуле које не одражавају стварно ширење угарске власти на овим територијама: N. Klaić, *Srednjovjekovna Bosna. Politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe (1377. g.)*, Zagreb 1994, 125–127.

³⁸ G. Wenzel, *Árpádkori új okmánytár* XII, 118, 261, 272; Ђ. Харди, *Господари и банови*, 76–77.

преузео њен зет, бивши српски краљ Стефан Драгутин.³⁹ Јернеј (*Herney*) из рода Акош се по ступању на престо Ладислава IV 1272. године налазио на различитим високим положајима (магистра товарника, односно надзорника краљевских добара, судије краљевог дворског суда, вараждинског и сатмарског жупана) и као такав наводи се у више других повеља.⁴⁰ Такође, постоји више исправа из 1273. године у којима се Јернеј титулише као бан Усоре и Соли.⁴¹ Ипак, стицајем околности, само се у овом документу од 29. марта он наводи и као бан Усоре и Соли, и као кнез Бељина. Заједнички помен Усоре, Соли и Бељина у Јернејевој титулатури указује да су се све наведене области налазиле на истом простору, дакле у данашњој северној Босни. Бељинско кнештво је, по свему судећи, било укључено у бановину Усоре и Соли, па се зато у документима углавном наводило само више звање бана, док се ниже звање кнеза Бељина изостављало.

Мисионарска Сремска бискупија, основана 1229. године, имала је седиште у манастиру бана Белоша у месту Ке (*Kei, Kew*, мађ. Кó – камен; данас Баноштор), а после монголске најезде у Светом Иринеју, данашњој Мачванској Митровици на Сави. Како је „овострани“ (садашњи) Срем до тада, а и касније, био архиђаконат Калочко-бачке надбискупије, ускоро је дошло до спорења између надбискупије и новоосноване бискупије око надлежности и убирања црквене десетине. На основу тога се у науци сада сматра да се јурисдикција Сремске бискупије заправо протезала на просторима јужно од Саве – на „онострани“ Срем, односно потоњу Мачву.⁴² Сремска бискупија је у XIV веку јужно од Саве имала четири архиђаконата, чија се имена (односно, имена архиђакона) јављају у

³⁹ М. Динић, *Средњовековни Срем*, Српске земље, 281; С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 73–74; исти, *Земља Мачва*, 6; А. Крстић, *The Rival*, 37.

⁴⁰ I. Szentpétery, *Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke* II/2–3, nr. 2314–2315, 2317, 2319–2324, 2327; 2350, 2557–2559, 2562, 2364–2565, 2567, 2569, 2389, 2477, 2990. О Јернеју из рода Акош видети: А. Zsoldos, *Magyarország világi archontológiája*, 31, 38, 53, 57, 63, 127, 144, 175, 193, 208, 221, 222, 224, 276, 282, 300; L. Markó, *A magyar állam förméltóságai Szent Istvántól napjainkig – Életrajzi Lexikon*, Budapest 2006, 268.

⁴¹ DL 849, 850, 40782, 65270, 85673, 85841, DF 248637, 279564; I. Szentpétery, *Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke* II/2–3, 38–39, nr. 2355–2356, 42, nr. 2363, 45, nr. 2371–2372, 46–48, nr. 2376–2378.

⁴² Gy. Györffy, *Pregled dobara grčkog manastira u Svetom Dimitriju na Savi (Sremска Mitrovica) iz XII veka*, Споменица ИАС (2002) 60–62; П. Рокаи, *Историја Мађара*, 33; С. Ћирковић, *Земља Мачва*, 9–10; Ђ. Bubalo, *Jurisdiкција*, 56–59; Б. Стојковски, *Архиђаконати и жупе*, 204, 208–215; исти, *Сремски бискупни 1229–1534*, *Истраживања* 23 (2012) 162, 164–165.

документима које су издавали каптоли у Кеу (Баноштору) и Светом Иринеју као установе јавне вере (*loci credibiles*). У мају 1336. године архиђакон Бељина (*de Belyn*) био је Алберт,⁴³ а четири и по године касније Михаило. У то време, новембра 1340. године, поред Михаила бељинског (*de Belen*), јављају се још три архиђакона Сремске бискупије: Михаило, архиђакон катедралног архиђаконата Поља (*de Polya katedrali*), Алберт, архиђакон Обне (*de Obona*), и Петар, архиђакон Посавља (*de Pazzauia*).⁴⁴ Исти архиђакони Бељина и Обне (*Abona*) забележени су и у једном акту каптола Светог Иринеја из 1347. године.⁴⁵ Архиђакони Бељина и Обне јављају се поново у актима светоиринејског каптола после паузе од три деценије. Разлог за њихово одсуство из извора можда лежи у несређеним приликама у Сремској бискупији услед српско-угарских пограничних сукоба током владавине угарског краља Лајоша I и цара Душана.⁴⁶ У сваком случају, тек се у једном документу од 26. априла 1378. године помињу архиђакони *Demetrius de Belyen* и *Ladislaus de Abana*, док су на акту од 9. октобра наредне 1379. године њих двојица заменили своје архиђаконате. Коначно, у исправи од 17. марта 1381. године, Ладислав је и даље бељински, а Алберт је постао архиђакон Обне.⁴⁷

За разлику од проблема који је представљала убикација појединих архиђаконата Сремске бискупије, у историографији се положај архиђаконата Бељин није доводио у питање. Односно, сматрало се да се налазио тамо где је смештан истоимени дистрикт, у Посавини око

⁴³ DF 265855; F. Piti, *Anjou-kori oklevéltár XX* (1336), Budapest–Szeged 2004, 198, nr. 224.

⁴⁴ DF 230366; T. Smičiklas, *Diplomatički zbornik X*, 588–589, br. 415; F. Piti, *Anjou-kori oklevéltár XXIV* (1340), Budapest–Szeged 2000, 300, nr. 664.

⁴⁵ DF 282756; F. Sebők, *Anjou-kori oklevéltár XXXI* (1347), Budapest–Szeged 2007, 137, nr. 214. Алберт као архиђакон Обне и Гргур као архиђакон Посавља помињу се у једном акту каптола Светог Иринеја 1353. године: Т. Smičiklas, *Diplomatički zbornik XII*, 190–191.

⁴⁶ За архиђаконат Посавља се 1354. године наводи да је без прихода „због ратова пагана и неверника“: Т. Smičiklas, *Diplomatički zbornik XII*, 220; С. Ћирковић, *Земља Мачва*, 10, нап. 29.

⁴⁷ Архиђакон Посавља Андрија се такође помиње 1379. и 1382. године: DL 42080, 33599, 33619, 33522; Т. Smičiklas, *Diplomatički zbornik XV*, 1934, 361–362, br. 266; XVI, 1976, 7, br. 3, 46, br. 36, 163, br. 145. О архиђаконатима Сремске бискупије и њиховом могућем положају видети: С. Ћирковић, „Црна Гора“, 71–72; исти, *Католичке парохије у средњовековној Србији*, Работници, војници, духовници, Београд 1997, 253; исти, *Земља Мачва*, 9–10; Б. Стојковски, *Архиђаконати и жупе*, 213–214, нап. 56; Ђ. Bubalo, *Jurisdikcija*, 58; А. Лома, *Прилог трагању за античким коренима Ваљева*, Гласник Међуопштинског архива 31, Ваљево 1997, 19–22.

претпостављеног града Бељина на ушћу Вукодража у Саву. Ипак, не само што остали подаци о Бељину указују да га треба тражити у североисточној Босни, него и одређене чињенице везане за организацију Католичке цркве на том простору упућују на такав закључак. Наиме, од осам манастира фрањевачке кустодије Мачва, које у периоду од 1385. до 1390. бележи попис фра Бартола Пизанског, већина се налазила западно од Дрине. Манастир *Bilina* је, према неким мишљењима, био у селу Попови североисточно од Бијељине, манастир *Lab* налазио се у данашњем Угљевику, а манастир *Sancte Marie de Campo* можда у Пољу код Бијељине, или код данашњег насеља Корај. Манастир забележен као *Costitch* налазио се у Теочаку, а *Sreberniza* у Сребреници. Ван простора североисточне Босне, били су манастир *Alsan*, код Посавских Подгајаца преко пута Брчког, *Machiove* у граду Мачви и *Verhcorup*, можда више Крупња.⁴⁸ Не треба, наравно, поистовећивати архиђаконате, организационе јединице бискупија, са кустодијама фрањевачког реда, у којима су по територијалном принципу били груписани фрањевачки манастири. Ипак, чињеница је да су територије јужно од Саве, и источно и западно од Дрине, биле мисионарска подручја за Католичку цркву, на којима није било много верника. То је могло утицати на сличну организациону структуру Сремске бискупије и фрањевачке провинције на том простору. У сваком случају, пример Мачванске фрањевачке кустодије и њених манастира показује да за институције Католичке цркве у XIV веку реке Сава и Дрина нису сматране релевантним при одређивању границе јурисдикција. Биће да је Католичка црква у томе следила интересе, организациону структуру и правце експанзије Угарске краљевине.

Следећи, веома значајан податак о Бељину имамо из времена вишегодишњег грађанског рата у Угарској, који је избио после убиства краља Карла II Анжујског 1386. године. Присталице напуљске странке предвођене Јованом (Иванишем) Хорватијем и вранским приором Јованом Палижном преузеле су контролу над великим деловима Славоније, јужноугарских жупанија и Мачванске бановине. Овакав развој догађаја у Угарској одвео је босанског краља Твртка I и кнеза Лазара међу активне сараднике странке напуљских Анжујаца и противнике новог угарског краља Жигмунда Луксембуршког (1387–1437). Помажући побуњенике, владари Србије и Босне су заправо ширили територије под својом влашћу.

⁴⁸ C. Eubel, *Provinciale ordinis fratrum minorum vetustissimum secundum codicem vaticanum N° 1960*, Firenze 1892, 75–76; J. Jelenić, *Kultura i bosanski franjevci I*, Sarajevo 1912, 37–38; D. Mandić, *Franjevačka Bosna – Razvoj i uprava bosanske vikarije i provincije (1340–1735)*, Rim 1968, 232; J. Мргић, *Северна Босна*, 81–82, 191; Ђ. Bubalo, *Jurisdikcija*, 58.

Кнез Лазар је нападао Мачванску бановину, а српски и босански одреди су више пута продирали преко Саве, пружајући помоћ побуњеницима. Према повељама које је касније издавао краљ Жигмунд, нови мачвански бан Никола II Горјански је заштитио границу од Срба, и са другим Жигмунду лојалним великашима потукао побуњенике у Славонији и Срему, повративши бројне утврђене градове. Суочен са војним походом краља Жигмунда, а налазећи се пред одлучујућим сударом са Османлијама, кнез Лазар се првих месеци 1389. године помирио са угарским краљем и обновио ранију вазалну подложност према угарској круни.⁴⁹ Међутим, како нас извештавају повеље краља Жигмунда и његових наследника за Горјанске, Јован Хорвати је после Косовске битке и погибије кнеза Лазара заузео краљевске дистрикте Мачву и Бељин, и држао их док га одатле није истиснуо краљу одани мачвански бан Никола II Горјански.⁵⁰ Повеља краља Жигмунда за Николу и Јована Горјанског из 1397. године

⁴⁹ J. Калић-Мијушковић, *Београд*, 78–79, 364, нап. 29; E. Peričić, *Vranski priori Ivan od Paližne i Petar Berislavić*, Radovi Instituta JAZU u Zadru 18 (1971) 262–272; С. Ђирковић, *Косовска битка у међународном контексту*, Глас САНУ 378, Одељење историјских наука 9 (1996) 61–66; P. Engel, *The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary 895–1526*, London–New York 2001, 197–201; П. Рокаи, *Историја Мађара*, 122–125; D. Lovrenović, *Na klizištu povijesti (sveta kruna ugarska i sveta kruna bosanska): 1387–1463*, Zagreb–Sarajevo 2006, 34–41; J. Мрغيћ, *Северна Босна*, 84–86; Б. Стојковски, *Кнез Лазар и Угарска*, Власт и моћ. Властела Моравске Србије од 1365. до 1402. године, Крушевац 2014, 228–233.

⁵⁰ Повеља краља Жигмунда за Николу II Горјанског и његовог брата Јована од 1. 8. 1406. године: „Dum itaque post hec ex presentis labilis mundi concitacione Omorath Turcorum imperator cum ipso Lazaro kenezio grande comisisset bellum et in eodem bello ipsi Omorath et Lazarus supplicium mortis passi extitissent, pretaxatus Johannes banus noster infidelis, pretendens se in suis detestabilibus actibus exaltari posse, post huiusmodi conflictum *districtus nostros de Beleen et de Macho* rabide invadere et occupare non expavit, quem preallegatus Nicolaus, tunc banus noster de Macho, sua cum potencia invadens et eundem exinde eiciens, ipsosque *districtus de manibus ipsius infidelis militariter et virtuose eripiens nostris subiugavit domiuo et dicioni*“: A. Ipolyi, I. Nagy, D. Végely, *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius VII*, Budapest 1880, 436; F. Šišić, *Nekoliko isprava iz početka 15. stoljeća*, Starine JAZU 39 (1938) 279. Повеља краља Алберта Ладиславу Горјанском из 1438. године исте догађаје описује овако: „Ipso denique Lazaro et Omurath Turcarum Domino in conflictu personali, mutuis bellis inter se commisso, debita carnis uniuersae utrinque reddentibus, praefatoque Joanne de Horwathy in suis detestabilibus processibus *districtus regios Belyn et Machow* invadente, idem Nicolaus palatinus, tunc banus Machowiensis praedictos *districtus* ab eius insultibus suae virtutis arduitate liberavit, consequenterque cum adversus Turcarum et Rasceanorum praedictorum malignam conspironem vicibus quatuor continuat.“: G. Fejér, *Codex diplomaticus XI*, Budae

посебно детаљно описује борбе око Бељина. Из ње сазнајемо да је бивши бан Јован (Хорвати) уз помоћ Босанаца заузео краљевски дистрикт Бељин, да је мачвански бан Никола II Горјански прешао Саву, потукао побуњенике и протерао их у Босну, после чега је дистрикт Бељин враћен под краљеву власт. У јесен исте 1389. године, Жигмунд је напао Србију и заузео градове Борач и Честин, о чему се затим говори у наведеној повељи.⁵¹ Средином наредне 1390. године водиле су се борбе на Сави. Краљев одметник, извесни Димитрије, син Ладислава сина Касте, заједно са Србима и Турцима напао је новог мачванског бана Стефана Лошонција на неком острву реке Саве близу села Четвртковишта (*in quadam insula fluvii Zave prope villa Cheturtekhel*) где је Лошонци бранио Мачванску бановину (*pro defansione nostri banatus Machoviensis cum suis descensum anno in presenti fuit*).⁵²

Ове две епизоде су занимљиве стога што се у повељама за Горјанске Бељин, као и Мачва, изричито наводи као краљевски дистрикт. То би значило да се Бељин и током друге половине XIV века налазио под угарском влашћу, о чему би, такође, посредно могли да сведоче и помени

1844, 88; С. Ћирковић, *Косовска битка у међународном контексту*, 64–65; исти, *Земља Мачва*, 15.

⁵¹ Повеља је сачувана у препису, у повељи краља Ладислава V за палатина Ладислава Горјанског од 27. маја 1455: „Preterea annotato Joanne condam bano infidele nostro, boznensium exquisito perinmenso armatorum equitum et peditum subsidio, *districtum regni nostri Belyn nuncupatum*, pro se ipso usurpare et vindicare machinante Idem fidelis noster Nicolaus Banus, preclare fidelitatis fervore laudabiliter accinctus et suffultus undam Zaue, ex nostro regio edicto cum sua armata et valida legione transfretando, in ipsum nostrum infidelem et ipsius armatum cuncum, sicuti tiro fortis, et athleta egregius hostiliter et imperterite prosiliens, eundem infidelem nostrum in arena certaminis bellici ibidem pro tunc alternatim initi et mutua vicissitudine commissi, celico ex opitulamine debellatum et superatum [.....] in dictum Regnum Bozne impulsus et exulatus, pretaxatum districtum Belyn nostris dominio et dicioni reannectere suduit reintegravitque et iuxta posse restauravit.“: J. Teleki, *Hunyadiak kora Magyarországon* X, Pest 1853, 457–458. О ратовању око Борча и Честина 1389: В. Јовановић, *Борач и Честин. Прилог проучавању средњовековних градова у Србији*, Историјски гласник (=ИГ) 1–2 (1985) 14–18; Б. Стојковски, *Кнез Лазар и Угарска*, 233–238.

⁵² L. Thallóczy–A. Áldásy, *Magyarország melléktartományainak oklevéltára II, A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198–1526*, Budapest 1907, 29; В. Трпковић, *Турско-угарски сукоби до 1402. године*, ИГ 1–2 (1959) 103; С. Ћирковић, „*Црна Гора*“, 69–70. Није познато да ли би се то острво евентуално могло односити на Дринавар, који се помиње у картографској грађи. Видети нап. 82.

бељинских архиђакона. Ангажовање бившег мачванског бана Хорватија да заузме дистрикте Бељин и Мачву и актуелног мачванског бана Горјанског да их поврати под власт угарске круне, упућују на закључак да је бељински дистрикт био део Мачванске бановине. Такође, то што се борбе на Сави из 1390. године у повељи за бана Лошонција лоцирају у близину Четвртковишта, што се највероватије односи на данашњу Бијељину,⁵³ и везују за одбрану Мачванске бановине, још један је аргумент у прилог тези да је дистрикт Бељин био део Мачванске бановине. Такав закључак је, уосталом, одавно и прихваћен у науци, с тим што се погрешно сматрало да се овај дистрикт налазио у Посавини у северној Србији. Дистрикт је био организациона јединица угарске војне и административне управе, али се с разлогом може претпоставити да је у домаћој терминологији Бељин сматран жупом.

Следећих пола столећа о Бељину нема података у изворима. Прву половину XV века на простору северне Босне обележили су снажно присуство Угарске, сукоби са Османлијама и постепено ширење власти српских деспота у крајевима на левој обали Дрине. Као вазал и савезник краља Жигмунда, деспот Стефан Лазаревић је 1403/4. године од њега добио Београд и делове Мачванске бановине у северозападној Србији, а Сребрницу у Босни највероватније 1411. године. Не зна се, међутим, каква је била судбина Бељина, пошто је и овај дистрикт, највероватније, спадао у прекосавске делове Мачванске бановине.⁵⁴ После сукоба са

⁵³ Једно насеље истог имена – *Chetherthekhely* постојало је у средњем веку у Вуковској жупанији. Налазило се код Комлетинца и Отока. Као *Четвртковиште* у нахији Немци убележено је у дефтер Сремског санцака 1568/69. године: Т. Smičiklas, *Diplomatički zbornik X*, 425–432, br. 309; I. Nagy, *Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis IV*, Budapest 1887, 535–554; D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza II*, 302; В. Mc Gowan, *Sirem Sancaği Mufassal Tahrir Defteri*, 413. Чини се да је у Жигмундовој повељи из 1390. ипак у питању насеље Четвртковиште у Бељину, иако, додуше, ни оно није много ближе Сави: А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, Београд 2006, 107–108, нап. 24.

⁵⁴ Мачванским бановима било је подређено и више угарских жупанија, махом у јужним деловима земље (Сремска, Вуковска, Бодрошка, повремено и Бачка, Барањска, Толнанска и друге). Банови, који су резидирали у Сремској Митровици, били су тако и жупани наведених жупанија, чији су приходи коришћени за издржавање војске и утврђења на граници. Тако је бановина постојала и функционисала и у време када су се њени делови јужно од Саве делимично или у целини налазили ван директне угарске власти: Т. Smičiklas, *Diplomatički zbornik IX*, 156, br. 129, 177, br. 142; X, 111–112, br. 70, 425–432, br. 309; F. Piti, *Anjou-kori oklevéltár XX*, 198; P. Engel, *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*, Budapest

босанским краљем Твртком II 1431–1432. године деспот Ђурађ Бранковић проширио је своје поседе западно од Дрине, задобивши Зворник и Теочак, где су потом оформљене *Теочачка* и *Тишиничка власт*.⁵⁵ Ако не пре, Бељин је тада дошао под власт српског деспота. О томе сведочи једна повеља чија је аутентичност, додуше, упитна, али која је у најмању руку настала на основу неке аутентичне повеље. У питању је акт Будимског каптола од 7. септембра 1442. године, пред којим је деспот Ђурађ са породицом свом наводном рођаку Павлу Биринију од Вероне препустио пет тврђава од Подриња до средње Угарске: Зворник, Теочак, Вилагошвар, Сланкамен и Бечеј са припадајућим поседима, као и вароши Тур и Тиса Варшањ. Међу поседима који су припадали тврђави Теочак у Усори наводи се и *oppidum Chetertekhel*, односно трговиште (трг) Четвртковиште, данашња Бијељина у Семберији. Поменута повеља за Биринија указује да је Четвртковиште, а по свему судећи и читава жупа Бељин(а) била у управном погледу укључена у Теочачку власт.⁵⁶ Четвртковиште је као трг изгледа било централно место жупе Бељин(а). Средњовековни трг је своје име добио према седмичном дану када се трговало. Насеље се развило на раскрсници путева који су из Подриња и долине Спрече водили ка градским центрима у јужној Угарској, Илоку и Дмитровици (Сремској Митровици). Постојао је и фрањевачки самостан. У XVI и XVII веку под османском влашћу такође се бележи под именом Четвртковиште у нахији Белина (Бијељина).⁵⁷ Мађарски, дословно преведени назив овог трга,

1996, I, 27–31, 100–101, 103–105, 114–117, 199, 207–208, 221–222; P. Engel, *The Realm*, 152; С. Ћирковић, „Црна Гора“, 62–63; А. Крстић, *Београдско писмо*, 23.

⁵⁵ М. Динић, *Власти у време Деспотовине*, Зборник Филозофског факултета 10/1 (1968) 238; М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994, 154, 159–160; А. Веселиновић, *Граница између Србије и Босне у XV веку*, Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена, Београд 1995, 94–95; исти, *Држава српских деспота*, 132–134; Ј. Мргић, *Северна Босна*, 116–123. О доминантном присуству словенског становништва на овом подручју у позном средњем веку сведоче и сачувани надгробни споменици из XIV и XV века: М. Бабић – Г. Томовић, *Старосрпски натписи из Бијељине*, Мешовита грађа (Miscellanea) 22 (2004) 81–104.

⁵⁶ Критичко издање са детаљном анализом повеље: А. Крстић – Н. Исаиловић, *Донација деспота Ђурђа Вуковића (Бранковића) Павлу Биринију из Вероне: проблем аутентичности*, Иницијал. Часопис за средњовековне студије 4 (2016) 195–227, посебно стр. 196, 208, 224–225. За значење појма *oppidum* видети: А. Крстић, *Српски градови и тргови у угарској грађи из времена „Дуге војне“ (1443/1444)*, ИЧ 65 (2016) 129, с одговарајућом литературом.

⁵⁷ А. Handžić, *Postanak i razvitak Bijeljine u XVI vijeku*, Prilozi za orijentalnu filologiju 12–13 (1962–1963) [1965] 47–52; Д. Ковачевић-Којић, *Градска насеља*

осим у разматраној исправи Будимског каптола, среће се, као што је већ речено, највероватније и у повељи краља Жигмунда за бана Лошонција из 1390. године.⁵⁸

Први пад српске државе под османску власт 1439. године одразио се и на њено непосредно окружење. Султан Мурат II је 1440. године неуспешно опседао угарски Београд, а османски одреди су опустошили јужну Угарску, Трансилванију, као и велике делове Србије.⁵⁹ У лето 1441. године турски одреди упадали су у Срем, Славонију и Потисје, тамо пљачкали и палили, а затим се са великим пленом, првенствено у људству и стоци, вратили натраг у Србију.⁶⁰ За догађаје из тог периода везан је наредни помен Бељина. Османски хроничар Ашикпашизаде (Ахмед Ашики), који је лично учествовао у тадашњим борбама, оставио је следеће сведочанство:

*Султан Мурат је [...] већ након што је ступио на престо размишљао да заузме Београд због тога што је ово место било капија мађарске земље. А [тек] овог пута је одлучио да отвори та врата. Окупио је исламску војску и пао је под Београд као да ће да поведе опсаду тврђаве. [Али] прешли су реку Саву и отпочели су **акин на Белин**. Стекли су много плена [да] је од толике множине једна лепа робиња могла да се добије за једне чизме. **У том походу сам и ја био**. За сто акчи сам купио једног дечака од шест-седам година [...].⁶¹*

средњовековне босанске државе, Сарајево 1978, 78, 84–85; Ј. Мргић, *Северна Босна*, 121, 121, 245; Т. Рибар, „Четвртковиште“, *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља : према писаним изворима*, ред. С. Мишић, Београд 2010, 318.

⁵⁸ L. Thallóczy–A. Áldásy, *Magyarország és Szerbia*, 29; А. Веселиновић, *Држава*, 107–108, нап. 24.

⁵⁹ L. Thallóczy–A. Áldásy, *Magyarország és Szerbia*, 135–137; Ј. Калић-Мијушковић, *Београд*, 109–114; *Историја српског народа II*, 250 (М. Спремић); М. Спремић, *Деспот Бугађ*, 236–238.

⁶⁰ J. Teleki, *Hunyadiak kora Magyarországon X*, 349–350; J. G. Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini I*, Vindobonae 1746, 248 (Туроци); А. Bonfini, *Rerum Hungaricarum decades*, Lipsiae 1771, 439 (= М. Динић, *Грађа за историју Београда у средњем веку I*, Београд 1951, 22, 45); Ј. Калић-Мијушковић, *Београд*, 115; М. Спремић, *Деспот Бугађ*, 262. О упадима у Угарску, односно у Северински банат око Мехадике, говори и османски хроничар Оруч-бег: *Oruç Beğ Tarihi* (Giriş, Metin, Kronoloji, Dizin, Tıpkıbasım), hazırlayan N. Öztürk, İstanbul 2008, 61–62; С. Imber, *The Ottoman Empire. 1300–1481*, İstanbul 1990, 120.

⁶¹ Âşık Paşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi. Tevârih-i Âl-i Osmân*, hazırlayanlar Kemal Yavuz – М.А. Yekta Saraç, İstanbul 2010², 398; превод А. Јаковљевић. У преводу

Ослањајући се директно на дело Ашикпашезадеа, о преласку Саве и упаду акинција у Бељин у време опсаде Београда говори и османски историчар Мехмед Нешри.⁶² Преузевши текст свог изворника, Нешријева интервенција се огледа у измени године похода (X. 841 – 1437/38. година) која је у тексту Ашикпашезадеа, одређена годину дана касније (X. 842 – 1438/39. година). Ашикпашазаде је догађај сместио између похода Иса-бега Евреносоглуа у Албанију (*Arnavud vilayetine*) – који је датовао са 846. по Хиџри (1442/43!) – и освајања Смедерева (X. 841 – 1437/38!). Хронолошке непрецизности нису посебна непознаница у делу Ашикпашезадеа, с тим да ни Нешри није успео да правилно одреди време похода.⁶³ Акин у Бељин који помиње Ашикпашазадеа, а понавља Нешри, могао се десити у време или након опсаде Београда 1440, или, евентуално, наредне године, у време великог турског упада у Срем, Славонију и Потисје. Према опису који доноси Ашикпашазадеа, Бељин би требало да се налази преко Саве. Чини се, ипак, да писац није помешао Дрину и Саву, већ је вероватније да је у излагању био сувише концизан, фокусирајући се на ону област из које је плен првенствено узео акинцијски одред у коме је сâм био – на Бељин. У том случају, могуће је да су акинције прешле у Бељин на свом повратку из Срема у Србију.

Убрзо по окончању прве османске окупације Србије, Бељин(а) се помиње по први и једини пут у средњовековној дубровачкој грађи.

који доноси Г. Елезовић, *Турски извори за историју Југословена*, Браство 26 (1932) 67, не помиње се Бељин, уместо чега стоји „почеше угарске земље пленити и пустошити“. Користећи предлогак Алијевог издања хронике Ашикпаше (*Âşik Paşazâde, Tevârih-i Âl-i Osmân*, neşredilen Âlî Bey, İstanbul 1332 [1914]) Елезовић је преузео реч *iline* где је само слово „елиф“ на почетку изменило облик *Belina*.

⁶² „[...] султан Мурат је надгледао Угарски вијалет и тако је заузео став да је Београд капија Угарске. И одлучио се да отвори та врата. Окупио је исламску војску те је дошао под Београд. И као да ће повести бој, [изненада] прешао је Саву, и послао је акинције у **Бељин**. А гације су дошле са толико плена да би за једне чизме давали једну изврсну робињу. А множина робова је била већа од саме војске [...] Ово освојење је било хиџретске 841 године (=1437/38)“: *Kitâb-ı Cihan-Nüma. Neşri Tarihi*, II, yayımlayanlar F. R. Unat – M. Köymen, Ankara 1957, 625–627, превод А. Јаковљевић.

⁶³ Хронолошки су далеко прецизније хронике које су користиле званичне календаре (*takvîm*). О овој врсти извора видети: *Osmanlı Tarihine Ait Takvimler*, I, haz. N. Ç. Atsız, İstanbul 1961; *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler*, yay. O. Turan, Ankara 1984² (прво издање 1954); Н. İnalçık, *The Rise of Ottoman Historiography*, in: *Historians of the Middle East*, eds. B. Lewis and P. M. Holt, London, 1962, 157–159; V. L. Ménage, *The 'Annals of of Murâd II'*, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 39/3 (1976) 570–584.

Дубровчанин Богиша Богмиловић је 3. марта 1446. године у родном граду поднео тужбу против Вучића Прибишевића, Вучића Угриновића, Радића Гучића и осталих људи „илочког бана Осварта“. Тужитељ је изјавио да су га они опљачкали *in Bielina*, и одузели му у роби, дукатима, сребру и сукну укупну вредност 435 дуката, као и два коња са оружјем, одећу и један сребрени послужавник.⁶⁴ Иако постоје мишљења да се ради о првом помену насеља Бијељина,⁶⁵ по свему судећи је и овде у питању назив жупе.⁶⁶ Документ је занимљив стога што се први пут јавља ијекавски облик имена жупе, али и због тога што отвара питање под чијом влашћу се она налазила у то време.

Наиме, поменути Осварт Бучањи није био „илочки бан“, како непрецизно стоји у дубровачком документу, јер таква функција није ни постојала, већ је, као фамилијар мачванског бана Николе Илочког, био мачвански вицебан и кастелан тврђаве Илок.⁶⁷ Дакле, злосрећног дубровачког трговца су на територији Бељина/Бијељине 1446. године опљачкали људи у служби високог дужносника угарске Мачванске бановине. Поставља се питање да ли тај податак сведочи о поновној успостави угарске власти на подручју Бељинске жупе и њеном поновном укључивању у оквиру Мачванске бановине? Или су се оптужени Дубровчани, службеници мачванског вицебана, можда по неком другом основу нашли на подручју Б(иј)ељине? Познато је да су Јован Хуњади и Никола Илочки опленили Усору у време док су њоме владали Турци (у неком тренутку између септембра 1442. и априла 1443. године). Међутим, није познато да ли су стекли и неке територијалне добитке. Илочки је, касније, у време краља Матије Корвина, прецизније од 1465. до смрти 1477. године, носио наслов „вечитог кнеза Теочака“. Но, тешко је рећи да ли је та титула била одраз тренутка у коме се и јавља у изворима или, пак, неке његове раније претензије, односно присуства на простору Усоре и Бељина.⁶⁸ С друге стране, крајем августа 1452. године, у време док је

⁶⁴ Državni arhiv u Dubrovniku (=DAD), *Lamenta de foris*, t. XX, f. 71.

⁶⁵ М. Динић, *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни I*, Београд 1955, 37; Ј. Мргић, *Северна Босна*, 121, 245.

⁶⁶ А. Handžić, *Postanak i razvitak Bijeljine*, 46–47; Д. Ковачевић-Којић, *Градска насеља*, 78, 84–85; М. Detelić, *Епски градови. Лексикон*, Београд 2007, 52.

⁶⁷ Р. Engel, *Magyarország világi archontológiája I*, 30–31; Ј. Мргић, *Северна Босна*, 121.

⁶⁸ Ј. Мргић, *Северна Босна*, 123–124, 143–144, са објављеним изворима и старијом литературом; Д. Salihović, *An Interesting Episode: Nicholas of Ilok's Kingship in Bosnia 1471–1477*, Budapest 2016, unpublished M.A. thesis, 23, 39–41, 44–45, 63. У историографији је, услед грешке у датацији документа објављеног у дипломатару породице Зичи, доскора преовладало мишљење да је Илочки

обилазио своје прекодринске поседе и припремао сусрет са босанским краљем Стефаном Томашом, деспот Ђурађ је боравио под Теочаком, тј. у тамошњем подграђу (*Sotto Teozach*).⁶⁹ Пред пропаст српске државе 1458. помиње се *Теочачка власт*, што значи да је на подручју Теочака ипак била обновљена власт српског деспота.⁷⁰ Све наведено показује колико су били компликовани односи на подручју данашње североисточне Босне и како су се тамо преклапала и сустицали угарски, босански и српски интереси и јурисдикције.

Османско освајање Србије 1459. и Босне 1463. године и потоње угарске офанзиве у северној Босни 1463. и 1464. године поново су променили стање у босанској Посавини, у којој је за више деценија успостављена непосредна угарска власт. Тиме долазимо до документа који недвосмислено уклања сваку сумњу где се налазио Бељин, а који до сада није био познат нашој историјској науци.

Краљ Матија Корвин је, узимајући у обзир верну службу племића Гашпара од Хатвана (*Hathwan*) и Јована од Свиње (*Zwunyue*) у различитим приликама, посебно ону коју је *novissime* Гашпар вршио *in terra Bel-yn sub castro Zwonnyk*, поменутима издао повељу 11. децембра 1464. године. Овим документом краљ је дозволио Јовану од Свиње и његовим потомцима да поседују замак, односно утврђење, које је овај властелин недуго пре тога подигао на свом поседу *Zwunyue*.⁷¹ Ако се, дакле, наведени угарски племић истакао у борбама са Турцима 1464. године „у земљи Бељин под тврђавом Зворник“, ⁷² онда је јасно да се Бељин морао налазити у данашњој североисточној Босни.

титулу *comes perpetuus de Thelcak*, носио већ 1448. године. Документ је, међутим, из 1468. године (E. Kammerer, *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeo* IX, Budapest 1899, 180–181, nr. 137).

⁶⁹ DAD, *Lettere di Levante*, t. XV, f. 85; К. Жиречек, *Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у средњем вијеку*, Зборник Константина Жиречека I, ур. М. Динић, Београд 1959, 252, нап. 120; М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић*, 376.

⁷⁰ F. Rački, *Prilozi za sbirku srbskih i bosanskih listina*, Rad JAZU 1 (1867) 156–157; М. Динић, *Власти у време Деспотовине*, 238; С. Мишић, *Поседи великог логотета Стефана Ратковића*, Моравска Србија, историја, књижевност, уметност, Крушевац 2007, 13, 18.

⁷¹ DL 70279. У питању је посед *Szinye* у жупанији Шарош, сада насеље Свиња (*Svinia*) у округу Прешов у источној Словачкој.

⁷² О овим борбама и угарској опсади Зворника 1464. године видети детаљно: А. Јаковљевић, *Између османског и угарског крајишта – османско запоседање Подриња и угарска опсада Зворника 1464. године*, Пад Босанског краљевства 1463. године, ур. С. Рудић, Д. Ловреновић, П. Драгичевић, ур. издања Н. Исаиловић,

Нешто касније, између 1481. и 1485. године, Бељин(у) помиње улцињски бискуп Мартин Сегон у трактату о путевима којима би се могао извршити крсташки напад на Османлије на Балканском полуострву. Описујући место где се може из „Паноније“ прећи у „Мизију“ код Заслона, односно Шапца, недалеко од ушћа Дрине у Саву, Сегон наводи да се преко Саве налазе две покрајине Бељина и Мачва (*ultra Savum duae sequuntur provinciae, Beligna et Maza*). Пошто се на десној страни оставе река Алба (Бела река) и планине са рудницима сребра Цер, Крупањ, Зајача и Сребрница, иде се до села Ваљева и за војску непроходних планина *Lazci*.⁷³ Сегоново дело присвојио је Феликс Петанчић и објавио га 1522. године, укључујући и поменути опис пута од Шапца до Ваљева.⁷⁴ Иако је још Петар Матковић у другој половини XIX века правилно закључио да се Петанчићева (заправо, Сегонова) провинција *Beligna* односи на некадашњу Бијељинску нахију, односно плодну равницу око Бијељине и ушћа Дрине с босанске стране,⁷⁵ Михаило Динић је одбацио такво тумачење. Под утицајем свог схватања да се средњовековна жупа Бељин

Београд–Сарајево–Бања Лука 2015, 249–254, са бројним изворима и ранијом литературом.

⁷³ „Secundus locus unde traicitur ex Pannonia in Mysiam est prope Saslon sive Sabacum oppidum, non procul inde ubi Drina ex Dalmatia decurrens Savo immiscetur. Ultra Savum duae sequuntur provinciae, Beligna et Maza, relictisque ad dexteram Flumine Albo et his montibus, Saczro, Crupno, Saeza, Srebanica, <fecundis> fodinarum argenti, itur ad inclitum vicum Vaglevi montesque Lazci exercitibus propter currus et alia impedimenta insuperabiles. A sinistra parte fit progressus ad vadum Maioris Moravae abluentis ibidem Crusevam arcem adhaerendo semper aliis itineribus superius nominatis“: *Martino Segono di Novo Brdo vescovo di Dulcigno. Un umanista serbo-dalmata del tardo Quattrocento. Vita e opere*, ed. A. Pertusi, Roma 1981, 96–97, 213–217; *Писци средњовековног латинитета*, ed. Д. Синдик – Г. Томовић, Књижевност Црне Горе од XII до XIX вијека, Цетиње 1996, 225–226, превод: 247–248. Видети такође: З. Бојовић, *Хришћанска мотивација у дубровачком барокном епском песничству*, Годишњак Катедре за српску књижевност са јужнословенским књижевностима 5 (2010) 24–25; Г. Томовић, *Посед српског владетелина Детоша у XIV веку*, ИЧ 58 (2009) 100–101, сматра да су *Lazci* планина Влашић северозападно од Ваљева. Ова планина, међутим, не би се могла сматрати непроходном, а и пут ка Ваљеву је заобилази. А. Лома, *Прилог трагању*, 23–24, сматра да су *Lazci* = *Zazci*, „Чачанске планине“. Планински венци који се протежу од Повљена, Маљена, Суворора до Рудника заиста се налазе између Ваљева и Чачка и теже су савладиви за војну комору, о чему говори Сегон.

⁷⁴ *De itineribus in Turciam libellus Felice Petantio cancellario Segniae autore*, s. 1. 1522, 10.

⁷⁵ P. Matković, *Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI vieka*, Rad JAZU 49 (1879) 137.

налазила око града на ушћу Вукодража у Саву, Динић је Петанчићев (тј. Сегонов) исказ тумачио тако да се Бељина налази лево од Беле реке (која се налази западно од Шапца), Цера, Крупња и Зајаче. Такво схватање, да је покрајина Бељина на путу од Шапца ка Ваљеву, потом је преовладало у науци.⁷⁶ Међутим, за наведено тумачење нема основа у Сегоновом тексту. Наиме, Сегон прво наводи да је погодно место за прелаз преко Саве код Шапца, а затим у следећој реченици каже да се преко Саве налазе две покрајине, Бељина и Мачва. Настављајући излагање о путном правцу који води од Шапца ка Ваљеву, он тачно констатује да поменуте планине и рудници остају са десне стране.

Повеља краља Матије Корвина из 1464. године помиње *земљу* Бељин која се простире све до Зворника, док Сегон петнаестак година касније говори о „провинцијама“ Бељини и Мачви. Ако се има у виду да назив Мачва, осим жупе или дистрикта у ужем смислу, у средњем веку означава и знатно ширу област – *земљу* Мачву, која се протезала од Дрине код Лознице до Саве и десне обале Колубаре,⁷⁷ онда је Сегоново стављање Бељина и Мачве у исту раван као „провинција“ још индикативније. Наиме, извори из XIII, XIV и XV века (с изузетком папске повеље из 1264. године) посредно упућују на закључак да се Бељин, из угарске перспективе, углавном посматрао као део неке веће целине (Усоре и Соли, Мачванске бановине). У том периоду је евидентно ширење *земље* Усоре, која је обухватила ранију *земљу* Соли, па се чак у појединим угарским и дубровачким документима из прве половине XV века и крајеви око Зворника сматрају за део Усоре.⁷⁸ Тако се нпр. каже да је краљ Жигмунд

⁷⁶ М. Динић, *Средњовековни Срем*, 4, нап. 20; исти, *Западна Србија*, 24 (= *Средњовековне српске земље*, 47, 275); С. Ћирковић, *Земља Мачва*, 9, који је, иначе, у нап. 27 приметио да Сегонове *Beligna* и *Maza* одговарају земљама и поседима *Belin* и *de Sancto Demetrio* из папске повеље за херцегинју Ану из 1264. године.

⁷⁷ Такав обим *земље* Мачве произилази на основу убикације села која је велики челник Радич 1429. године поседовао „у Мачви“: С. Pavlikianov, *The Medieval Slavic Archives of the Athonite Monastery od Kastamonitou*, *Cyrrillomethodianum* 20 (2015) 169–172; М. Благојевић, *Насеља у Мачви и питање српско-угарске границе*, 82–89.

⁷⁸ Зворнички крај је у XIV веку припадао *земљи* Подриње, која је у управно-територијалном смислу била повезана са *земљом* Усором: Ј. Мргић, *Жупе и насеља „земље“ Усоре*, *Југословенски историјски часопис* 1–2 (2000) 32–41; иста, *Северна Босна*, 76–78. М. Динић (*За историју рударства* I, 33) цитира DAD, *Lettere di Levante*, t. V, f. 134': „...Sotto-Suonich in Vssora...“ (1423), а М. Спремић (*Деснот Бурџ*, 160) исту серију, t. XIV, f. 92: „...el Signor Despot se fexe signor de

био улогорен у Усори близу Сребренице (јесен 1410), док се у Суседу у Усори крајем исте године налазила угарска посада.⁷⁹ Чини се да је цела та област у управном смислу, а можда и само начелно и неформално, у то време била прикључена Усори.

И из босанске перспективе, већ од друге половине XIV века, а посебно у XV веку, Усора представља целину (земљу) која обједињује готово читаву северну, односно североисточну Босну, обухватајући не само низ жупа, већ и друге земље (Соли, Подриње). Усорска властела – Златоносовићи, држали су усорско војводство у склопу Босанске краљевине, контролисали средње Подриње и град Зворник и, уједно, деловали као вазали угарског краља. Није искључено да су одржавали и односе са Србијом, пошто је деспот Ђурађ управо уништење Златоносовића од стране краља Твртка II (1430), искористио као повод за освајање делова Усоре.⁸⁰ Повела за Павла Биринија такође смешта Зворник и Теочак са Четвртковиштем (што би значило и жупу Бељину) у Усору. Зашто је и како у другој половини XV столећа Бељин(а) почела да се сматра знатно широм облашћу, „земљом“ или „покрајином“, за сада се не може одговорити. Ипак, иако је у оскудици извора незахвално доносити поуздане закључке, чини се да то није била дуготрајнија појава. Угри су након 1463/1464. своје поседе у североисточној Босни организовали у оквиру Сребрничке бановине, која је изгледа укључивала и бељински крај. После коначног османског освајања угарских посела у северној Босни, Бељина је само мала нахија у равници између Саве и доњег тока Дрине.

Из претходног излагања може се видети да ниједан од познатих средњовековних извора о Бељину (Бељини) заправо не помиње изреком град с тим именом, већ само територијалне целине: дистрикт, земљу,

Suonich et de Ussora...“ пошто су он и Сандаљ „купили“ од султана земљу краља Твртка (1432).

⁷⁹ *Zsigmondkori oklevéltár* II–2 (1407–1410), ed. E. Mályusz, Budapest 1958, 424–425, no. 7984 (*in descensu nostro campestri terre nostre Wzure prope castrum nostrum Zrebernyche nuncupatum*), 426, no. 7994, 442, no. 8099 (*pro custodia et conservacione castrum nostri Zomzed vocati in terra Wzure*); P. Engel – C. N. Tóth, *Itineraria regum et reginarum (1382–1438)*, *Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam* 1, Budapest 2005, 91; J. Мргић, *Северна Босна*, 102–104.

⁸⁰ P. Živković, *Usorska vladaoska porodica Zlatonosovići i bosanski kraljevi (posljednja decenija XIV. i prve tri decenije XV. stoljeća)*, *Historijski zbornik* 39 (1986) 147–162; P. Engel, *Neki problemi bosansko-ugarskih odnosa*, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 16 (1998) 60–61; D. Lovrenović, *Na klizištu povijesti*, 129, 131, 150, 167, 212, 226, 229–231, 244, 253, 259 (видети и термин Усора, према регистру); J. Мргић, *Жупе и насеља*, 27–42; иста, *Северна Босна*, 70–120.

покрајину и архиђаконат. У писаним изворима из XIV и XV века није изреком забележено постојање неког утврђења у Бељину. Повеља за Павла Биринија указује да је централно насеље жупе Бељин(а), трг Четвртковиште, у време власти деспота над тим подручјем управно био везан за релативно удаљени Теочак. Истовремено, може се претпоставити да је тврђава Нови – Újvár (*Ујувар*), која се налазила на локалитету Накић кула на ушћу реке Лукавац у Саву, у атару села Нови северозападно од Бијељине, била заправо на подручју жупе Бељин(а). Није, међутим, познато када је град подигнут, а први пут се помиње када је 1463. године предат Турцима. Нови крајем исте године држе Мађари који су га вероватно држали и пре привременог османског освајања, да би га Турци дефинитивно заузели 1528. године.⁸¹ Треба скренути пажњу на још једно утврђење које би требало да се у позном средњем веку налазило на подручју Бељина. Наиме, на првој географској карти Угарске, тзв. *Лазаревој карти (Tabula Hungariae)* из 1528. године, уцртана је тврђава *Drinawar* на Сави, преко пута (Сремске) Раче. Према положају и имену, тврђава би требало да се налазила на ушћу Дрине у Саву.⁸² Није нам познато када је подигнута поменута тврђава, али је вероватно по среди фортификација настала у време утврђивања јужне угарске границе према Османлијама у XV или почетком XVI века.

*

Иако су Турци освајањима Србије (1459) и Босне (1463) дошли у посед читавог простора данашње североисточне Босне, угарске контраофанзиве из 1463/1464. су, као што је речено, поништиле велики део тих освајања, због чега се Бељин(а) не помиње у првом попису Смедеревског санцака из 1477. године.⁸³ У наведени санцак биле су укључене све области које су припадале Српској деспотовини у време

⁸¹ Ј. Мргић, *Северна Босна*, 132, 137, 162–163, 247, с ранијом литературом; иста, *Лексикон градова и тргова*, 193.

⁸² Река Дрина није уцртана на карти, а поред Дринавара, приказане су три суседне тврђаве: Шабац, Теочак и Ујвар, односно Нови. Карта је приступачна на: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/2d/Tabula_hungariae.jpg. Видети и: Ј. Калић, *Најстарија карта Угарске. Tabula Hungariae*, ЗРВИ 24–25 (1986) 423–435. Дринавар се појављује на више географских карата из раздобља XVI–XVIII века, а углавном се сматрало да се ради о тврђави на острвцу недалеко од ушћа Дрине у Саву. М. Николић, *Карта Србије Ђакома Кантелија да Вињоле из 1689. год.*, ИЧ 19 (1972) 114–115; *Србија и суседне земље на старим географским картама*, Београд 1991, 42–43, 64–65, 68, 72–73, 85, 93, 107, 110.

⁸³ ВОА, *ТД* 16, 2–754.

деспота Лазара Бранковића, последњег владара који је добио султанску потврду власти.⁸⁴

Можда се први помен Бељина (који се у турским изворима наводи само у женском роду – Белина тј. Бељина) под османском влашћу налази у попису цизје из 1488/89. године (894. по Хиџри) где се, у заглављу, наводи *vilayet-i Semendire ve Balna (Belina)* тј. вилајет Смедерево и Балина (Белина),⁸⁵ а затим, у главном делу, *vilayet-i Semendire ma 'a Balna* тј. вилајет Смедерево са Белином.⁸⁶ Готово истоветну белешку налазимо и у попису цизје из 1490/91. године (896. по Хиџри), уз једину разлику што се у оквиру Сребренице, као припадајућа јединица наводи рудник Црнча.⁸⁷ С обзиром на наведене вилајете и припадајуће руднике, јасно је да се попис односи на територију санџака Смедерево, укључујући и области преко Дрине – Сребреницу и Тузлу. Стога би помен Балине (Белине), која се наводи као вилајет (област), а не насеље, врло вероватно могао да се односи на простор средњовековног Бељина. У прилог томе говори и чињеница да се област Зворника (дефинисана 1477. као субашилук Зворник, што је била административна јединица везана за одређене војне надлежности) уопште не помиње у целокупном попису цизје. Изостављање Зворника би се могло објаснити поменом Белине која би, у том случају, стајала на његовом месту и односила се на њему припадајућу област. Дакле, Белина би као

⁸⁴ А. Јаковљевић, *Између османског и угарског крајишта*, 246–247, 253.

⁸⁵ *Muhasebe-i cizye-i gebrân-ı vilâyet-i Semendire ve Balna ve Ma'den-i Rudnik ve Jeleznik ve Sirebreniça ve Ağça tuzı (Обрачун цизје неверника вилајета Смедерево и Белина и рудника Рудник и Железник и Сребреница и Дрвена Со тј. Тузла). Atatürk Kitaplığı. İstanbul, Muallim Cevdet Yazmaları O 91, 409b; Ö. L. Barkan, 894 (1488/1489) Yılı Cizyesinin Tahsilâtına Âit Muhasebe Bilânçoları, Belgeler I/1 (1964) 58–59.*

⁸⁶ *Vilâyet-i Semendire ma 'a Balna ve Ma'den-i Sirebreniçe ve Kuçeva ve Sifrice ve Nikudim ve Braniçeva ve Rasava ve Omol ve Ravaniça ve İjder ve karye-i Oraş ma 'a eflakân-ı Braniçeva ki der defter-i esâmi mahlût nibište est (Вилајет Смедерево са Белином и рудник Сребреница и Кучево и Островица и Некудим и Браничево и Ресавица и Омољ и Раваница и Ждрело и село Орашје са власима Браничева који су у именском дефтеру измешано записани). Atatürk Kitaplığı. İstanbul, Muallim Cevdet Yazmaları O 91, 409b; Ö. L. Barkan, 894 (1488/1489) Yılı Cizyesinin Tahsilâtına Âit Muhasebe Bilânçoları, 58–59.* Да се *Balna* може читати као Бел(и)на, што, између осталог, допушта употреба слова „елиф“, сведочи и чињеница да топоним *Rasava* недвосмислено одговара Ресави.

⁸⁷ *Извори за бугарската историја XXVI. Турски извори за бугарската историја*, VII, съставили и коментирали: Ст. Андреев, Асп. Велков, Е. Грозданова, П. Груевски, Стр. Димитров, М. Калицин, М. Михайлова-Мрџварова, Софија 1986, 71–72.

јединица вишег ранга обухватала и Зворник. На сличан начин је, само из угарске перспективе, Бељин поменут у већ наведеној повељи из 1464. у којој је речено да се Зворник налази у земљи Белин, иако се то не наводи у низу других повеља које помињу овај град.⁸⁸ Ово је практично једино тумачење којим се може објаснити изостанак помена Зворника из пописа цизје, имајући у виду да су наведене Сребреница и Тузла. Иако се Зворник до тада јављао као посебна област која је настала из непосредне околине утврђења, док је Бељин обухватао северније делове ка Сави, потоњи назив би, према нашем виђењу, у овом случају требало да обухвата све на левој обали Дрине што не припада Сребреници и Тузли, тј. управо Зворник и његову околину.⁸⁹ На овај начин би се могло разјаснити зашто се Бељин(а) помиње у документима турске бирократије у време када би подручје доњег Подриња, северно од Зворника, требало да буде под контролом Угарске. На крају пописа се засебно бележи цизја војнука нахије Тудомир (Лудмер) која припада Сребреници, што опет указује да су области са обе стране Дрине биле једна целина.

Након ова два усамљена податка, прошло је више од четири деценије до следећег помена Бељине. Одмах након коначног слома Сребрничке бановине, а самим тим и угарске власти на простору јужно од Саве, између река Босне и Дрине, око 1519. године, османске власти су спровеле попис Зворничког санцака, али у њему се Бељина не помиње, иако је готово без икакве сумње била под турском влашћу у том тренутку.⁹⁰ Разлог томе била је опустелост тих предела који су претрпели вишедеценијске ратове од којих је последњи завршен уочи самог пописа. У попису влаха Зворничког санцака из 1528. такође нема помена нахије Бељина, што показује да област још увек није била интегрисана унутар административне структуре, нити је била, у значајнијој мери, захваћена влашком колонизацијом. Међутим, у попису муката (државног власништва даваног под закуп) у истом дефтеру јављају се помени земљишних поседа који се ближе одређују положајем реке Јање, чији је доњи ток доцније потпадао под нахију Бељина. Ти земљишни поседи су се давали у закуп што указује на почетак процеса насељавања ове области опустошене у угарско-турским ратовима друге половине XV и првих деценија XVI века.⁹¹

Тек се у дефтеру Зворничког санцака из 1533. године Бељина (*Belina*, *Beline*) јавља као нахија у којој су уписана само четири насељена

⁸⁸ А. Јаковљевић, *Између османског и угарског крајиштва*, 250.

⁸⁹ *Исто*, 252–254.

⁹⁰ ВОА TD 171; А. Handžić, *Postanak i razvitak*, 46–47; *исти*, *Dva prva popisa*, 23–75.

⁹¹ ВОА, TD 405, 164–166.

села: Четвртковиште (насељено муслиманским становништвом), затим Мирковци (Батковић), Грм Селиште и Чуко(је)вић, те седам мезри – селишта (Трљишка, Обровац, Крчевац, Бродац, Рачковац, Марештица и Главичица).⁹² Наредни попис из 1548. године показује повећање броја насељених места на 17: Батковић, Твртковац, Чукојевић, Грм Селиште, Горња и Доња Рухотина, Попови (Звонаш Селиште), Козоврат, Томашевица, Дуњевац (Гуњевац), Обарска, Трешњица, Марештица, Крчевац (Гојсал Селиште), Бродац, Обров (Обровац), Црнељево, Четвртковиште.⁹³ У том тренутку се сва места воде као села, с тим што је Четвртковиште убедљиво највеће и насељено муслиманима. У време настанка Босанског ејалета, око 1580. године, Четвртковишту је, као централном месту нахије, додељен статус касабе. Место је постављено и за средиште кадилука за три нахије (Белина, Корај, Теочак), а успостављен је и пазарни дан и годишњи сајам. Панађур је премештен из нахије Корај, јер се тамо одржавао на обрадивом (ekinlik) земљишту.⁹⁴ У попису цизје из 1589. Четвртковиште се и даље наводи као село у Зворничком санџаку, али то не значи да оно тада још увек није добило статус касабе.⁹⁵ Цизијски дефтери су се ослањали на претходне сличне пописе и споро су пратили промене у административном уређењу. У опширном попису Зворничког санџака из 1604. Четвртковиште је недвосмислено убележено као касаба у нахији Бељина.⁹⁶ Нахија Бељина је задржала исти територијални опсег који је имала у попису из 1548. године, а простирала се искључиво у равничарској регији између Саве и Дрине.⁹⁷ Подаци забележени у дефтеру из 1604. преузети су из претходног пописа који је настао након оснивања Босанског ејалета (1580), а највероватније почетком осамдесетих година XVI века.

У једном тренутку, Четвртковиште по области тј. нахији у којој се налазило поприма име Бељина (Билина, Бијељина). То се могло десити у последње две деценије XVI века, у време стицања статуса касабе, а најкасније у првој половини XVII века. Након прелазне фазе у којој су

⁹² BOA, TD 173, 29, 104, 106, 121; A. Handžić, *Postanak i razvitak*, 47–53, 55; isti, *Dva prva popisa*, 111, 167–168, 178; J. Мргџић, *Северна Босна*, 246. Ханџић Трљишку чита Јерилска.

⁹³ BOA, TD 260, 413–433, 790; A. Handžić, *Postanak i razvitak*, 55–62.

⁹⁴ BOA, TD 743, 666–667; A. Handžić, *Postanak i razvitak*, 50, 53–55; J. Мргџић, *Северна Босна*, 246.

⁹⁵ BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler 1457*, 73 (*Karye-i Çetvırtkovište der liva-i İzvornik*).

⁹⁶ BOA, TD 743, 665–667.

⁹⁷ BOA, TD 743, 650–677; Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü (Ankara), *Kuyûd-i Kadime Arşivi*, *Tapu tahrir* 94 (481/23), 309B–323A; A. Handžić, *Postanak i razvitak*, 53–55.

паралелно фигулисала оба топонима, временом је преовладало новије име. Према Хазиму Шабановићу, Бијељина се, под тим именом, као седиште кадилука помиње 1643, док Адем Ханџић наводи да се радило о помену из 1634. године. Обојица аутора се позивају на Тузлански сицил (регистар) који је био у приватном власништву.⁹⁸ Након овог, број помена Бијељине као насеља се умножава, посебно почев од 1650-их година када је туда пролазио француски дипломата Мишел Кикле (1658).⁹⁹ Кроз град, који бележи као шехер, касабу и кадилук Бељина, па чак и као тврђаву (kal‘a)¹⁰⁰, прошао је и путописац Евлија Челебија 1664. године.¹⁰¹ На географској карти Ђакома Кантелија из 1689. јасно је уцртан топоним *Belina* који географским положајем одговара граду Бијељини.¹⁰² Као једно од важнијих места Зворничког санџака, турски географ Хаџи Калфа, такође из XVII века, помиње и Бијељину (*Pelina*).¹⁰³

Последња крупна топономастичка промена на овом подручју десила се у XVIII веку. Бијељина се до тада усталила и као име нахије и као име њеног градског средишта. Међутим, у току рата 1714–1718, а формално-правно у периоду од 1718. до 1739. године, овај крај је, заједно са уским појасом Посавине са босанске стране тј. дуж десне обале Саве, припао Хабзбуршкој монархији.¹⁰⁴ У деценијама након повратка нахије Бијељине

⁹⁸ А. Handžić, *Postanak i razvitak*, 51–52; Н. Šabanović, *Bosanski pašaluk. Postanak i upravna podjela*, Сарајево 1982², 173, 202.

⁹⁹ Ђ. Трухелка, *Опис Дубровника и Босне из год. 1658*, Гласник Земаљског музеја у Сарајеву 17 (1905) 439.

¹⁰⁰ Е. Čelebi, *Putopis. Odlomci o jugoslovenskim zemljama*, Сарајево 1973, 77, 273; *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, Topkapı Sarayı Bağdat 307 Yazmasının Transkripsiyonu – Dizini*, 5. Kitap, Hazırlayanlar Y. Dağlı – S. A. Kahraman – İ. Sezgin, İstanbul 2001, 192, 200, 293. Општи податак Евлије о тврђави Бељина није у складу са засебним описом касабе, где се типолошка одредница *kal‘a* не помиње. Нема индикација да је у Бијељини постало зидано утврђење, већ је, по свему судећи, у питању пре могла била паланка. О паланкама погледати: О. Зиројевић, *Турско војно уређење у Србији (1459–1683)*, Београд 1974, 107, 150–158.

¹⁰¹ Е. Čelebi, *Putopis*, 409, 485; *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan 1457 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu – Dizini*, 6. Kitap, Hazırlayanlar S. A. Kahraman – Y. Dağlı, İstanbul 2002, 257, 296.

¹⁰² М. Николић, *Карта Србије*, 114.

¹⁰³ С. Новаковић, *Хаџи Калфа или Ђатиб Челебија, турски географ XVII века*, Споменик САН 18 (1892) 88. „Пелина (Бељина) међу Грачаницом, Богурделеном (Шапцем) и Тешњем, 24 дана пута од Цариграда“.

¹⁰⁴ Н. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 202; Н. Kreševljaković – Н. Kapidžić, *Sudsko-administrativna podjela Bosne i Hercegovine početkom XIX stoljeća*, Istorisko-pravni zbornik Pravnog fakulteta u Sarajevu 3–4 (1950) 257.

и суседних области под власт Османског царства, читава та предеона целина почела се прво местимично, а касније доследније (од XIX века), називати Семберијом. Многи етимолози и етнографи су покушавали да одгонетну порекло овог назива, али оно још увек измиче дефинитивном решењу. Ђорђе Поповић је погрешно повезивао топоним са непостојећим словенским племеном Сембераца, док је Владислав Скарић сматрао да он потиче од турске речи семберци који означава војника са самострелом.¹⁰⁵ Милан Будимир је пак мислио да у корену назива стоји албанска реч сембер (sëmbër), са значењем друг, док је Петар Скок сматрао да сембер одговара себру.¹⁰⁶ Миленко С. Филиповић је наводио да се вероватно ради о влашкој речи, док су локални аутори, помало неспретно, покушавали да Семберију објасне као „земљу у којој се семе бере“.¹⁰⁷ Најуверљивијом ипак сматрамо претпоставку Радмиле Кајмаковић да је назив могао имати везе са мађарском речи *szembe*, која значи „насупротив, преко пута, наспрам“.¹⁰⁸ Овој претпоставци додајемо још једну сличну могућност – из османске перспективе, област око Бијељине је, након повратка границе на Саву, стајала насупрот Срему. Тако су је Турци, на начин какав је, *mutatis mutandis*, већ био виђен у средњем веку, могли називати *Sirem berü* – Срем са ове стране тј. овој страни Срем.

¹⁰⁵ Ђ. Поповић, *Семберија*, Босанска вила 21 (1906) 269–270; В. Скарић, *Семберија*. Развитак I (Бања Лука 1910) 58–60; В. Ђоровић, *Покрети и дела*, Београд 1921, 59–60; Н. Креševljaković, *Hanovi i karavansaraji u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1957, 72.

¹⁰⁶ М. Budimir, *Dva društvena termina dubrovačka. I Lada. II Sebar*, Anali Historijskog instituta u Dubrovniku 4–5 (1956) 199–202; Р. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, III, Zagreb 1973, 210. Будимирово и Скоково мишљење, уз додатно прецизирање, у свом новом раду заступа и Александар Лома. Видети: А. Лома, *Стрп. себръ, с.-х. заст. с(р)ебар у опитесловенском и индоевропском контексту*, Зборник Матице српске за славистику 93 (2018) 24–25, нап. 35. Док се за Семберију заиста може рећи да припада старијем слоју топонимије, то ипак не важи за Лопаре, место које је навођено као други пример албанског лексичког утицаја изазваног миграторним кретањима у XVIII веку. Наиме, већ у османском попису Зворничког санџака из 1533. године, у нахијама Горња Тузла и Завршје, налазе се и села под именом Лопаре (А. Handžić, *Dva prva popisa*, 27, 89, 107, 150).

¹⁰⁷ М. S. Filipović, *Postanak i značenje imena Semberija*, Radovi ANUBiH 30 (1966) 187–192; https://www.infobijeljina.com/890_Naziv-grada-Bijeljina-i-regiona-Semberija.html.

¹⁰⁸ R. Kajmaković, *Etnološka istraživanja u Semberiji*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne 8 (1970) 71–72; ista, *Semberija: etnološka monografija*, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu 29, serija Etnologija (1974) 6–9; *Semberija kroz vijekove*, Bijeljina 2012, 43.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Архиви – Archives

- Državni arhiv u Dubrovniku
–Lamenta de foris, XX
–Lettere di Levante, V, XIV, XV
Magyar nemzeti levéltar országos levéltára, Budapest
–Diplomatikai fényképgyűjtemény
–Diplomatikai levéltár – Mohács Előtti Gyűjtemény
Atatürk Kitaplığı, İstanbul
–Muallim Cevdet Yazmaları O 91
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul
–*Tapu tahrir defterleri* 16, 144, 171, 173, 187, 260, 316, 405, 743, 978
–*Maliyeden Müdevver Defterler* 1457
Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Ankara. *Kuyûd-i Kadime Arşivi*
–*Tapu tahrir defteri* 94 (481/23)

Извори – Primary Sources

- A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára*, II, ed. Gy. Nagy, Budapest 1889.
A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeo, VIII, IX, ed. E. Kammerer, Budapest 1895, 1899.
Anjou-kori oklevéltár, I (1301–1305), II (1306–1310), ed. Gy. Kristó, Budapest–Szeged 1990, 1992.
Anjou-kori oklevéltár, XX (1336), XXIII (1339), XXIV (1340), ed. F. Piti, Budapest–Szeged 2004, 1999, 2000.
Anjou-kori oklevéltár, XXV (1341), XXXI (1347), ed. F. Sebök, Budapest–Szeged 2004, 2007.
Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis, I (1301–1321), IV (1340–1346), ed. I. Nagy, Budapest 1878, 1884.
Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus, I (1001–1235), III (1261–1272), VI (890–1235), VII (1235–1260), XI, XII, ed. G. Wenzel, Pest 1860, 1862, 1867, 1969, 1873, 1874.
Âşik Paşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi. Tevârih-i Âl-i Osmân*, hazırlayanlar Kemal Yavuz – M.A. Yekta Saraç, İstanbul 2010².
Âşik Paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, neşredilen Âli Bey, İstanbul 1332 [1914.]
Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica, I/1, I/3, II/2–3 (1272–1290), ed. I. Szentpétery, Budapest 1923, 1930, 1961.
Barkan Ö. L., 894 (1488/1489) *Yılı Cizyesinin Tahsilâtuna Âit Muhasebe Bilâncoları*, Belgeler I/1 (1964) 1–117.
Bonfini A., *Rerum Hungaricarum decades*, Lipsiae 1771.
Čelebi E., *Putopis. Odlomci o jugoslovenskim zemljama*, Sarajevo 1973.
Črnčić I., *Popa Dukljanina Lětopis po latinsku i toga nekoliko i još nešto po hrvatsku*, Kraljeva 1874.

- De itineribus in Turciam libellus Felice Petantio cancellario Segniae autore*, s. l. 1522.
- Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, III, V, VIII, IX, X, XII, ed. T. Smičiklas, Zagreb 1905, 1907, 1910, 1911, 1912, 1914.
- Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, XV, eds. T. Smičiklas – M. Kostrenčić, Zagreb 1934.
- Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, XVI, eds. T. Smičiklas – M. Kostrenčić – J. Stipišić – M. Šamšalović, Zagreb 1976.
- Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, XVIII, eds. T. Smičiklas – D. Rendić-Miočević etc., Zagreb 1990.
- Gesta regum Sclavorum I–II*, критичко издање и превод Д. Кунчер, коментар Т. Живковић, Београд 2009. [*Gesta regum Sclavorum I–II*, kritičko izdanje i prevod D. Kunčer, komentar T. Živković, Beograd 2009]
- Engel J. C., *Geschichte des ungarischen Reichs und seiner Nebenländer I*, Halle 1797.
- Eubel C., *Provinciale ordinis fratrum minorum vetustissimum secundum codicem vaticanum N° 1960*, Firenze 1892.
- Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, Topkapı Sarayı Bağdat 307 Yazmasınının Transkripsiyonu – Dizini*, 5. Kitap, Hazırlayanlar Y. Dağlı – S. A. Kahraman – İ. Sezgin, İstanbul 2001.
- Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan 1457 Numaralı Yazmanının Transkripsiyonu – Dizini*, 6. Kitap, Hazırlayanlar S. A. Kahraman – Y. Dağlı, İstanbul 2002.
- Fejér G., *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, IV/3, VII/4, VII/5, XI, Budae 1829, 1837, 1841, 1844.
- Hajnal I., *Kivonatok Hunyadi János kormányzói okleveleiből*, Levéltári Közlemények 1 (1923) 98–125.
- Hazai oklevéltár 1234–1536*, eds. I. Nagy, F. Deák, Gy. Nagy, Budapest 1879.
- Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius*, VII, ed. A. Ipolyi, I. Nagy, D. Véghely, Budapest 1880.
- Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius*, VIII, ed. I. Nagy, Budapest 1891.
- Handžić A., *Dva prva popisa zvorničkog sandžaka (iz 1519. i 1533. godine)*, Sarajevo 1986.
- İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler*, yay. O. Turan, Ankara 1984.
- Kitâb-ı Cihan-Nüma. Neşri Tarihi*, II, yayınlayanlar F. R. Unat – M. Köymen, Ankara 1957.
- Ljetopis Popa Dukljanina. Latinski tekst sa hrvatskim prijevodom i „Hrvatska kronika“*, prir. V. Mošin – S. Mencinger – V. Štefanić, Zagreb 1950.
- Martino Segono di Novo Brdo vescovo di Dulcigno. Un umanista serbo-dalmata del tardo Quattrocento. Vita e opere*, ed. A. Pertusi, Roma 1981.
- Matković P., *Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI veka*, Rad JAZU 49 (1879) 103–164.
- Mc Gowan B., *Sirem Sancağı Mufassal Tahrir Defteri*, Ankara 1983.
- Oklevelek Temesvármegye és Temesvárváros történetéhez I (1183–1430)*, ed. T. Ortway – F. Pesty, Pozsony 1896.
- Oruç Beğ Tarihi (Giriş, Metin, Kronoloji, Dizin, Tıpkıbasım)*, hazırlayan N. Öztürk, İstanbul 2008.
- Osmanlı Tarihine Ait Takvimler*, I, haz. N. Ç. Atsız, İstanbul 1961.
- Pavlikianov C., *The Medieval Slavic Archives of the Athonite Monastery od Kastamonitou, Cyrillomethodianum* 20 (2015) 153–216.
- Pesty F., *Krassó vármegye története*, III, IV, Oklevéltár, Budapest 1882, 1883.
- Rački F., *Prilozi za sbirku srbskih i bosanskih listina*, Rad JAZU 1 (1867) 124–163.

- Rationes collectorum pontificorum in Hungaria. Pápai tizedszedők számadásai. 1281–1375*, Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia, I/1, Budapest 1887.
- Schwandtner J. G., *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini*, I, Vindobonae 1746.
- Szöcs T., *Az Árpád-kori nádorok és helyetteseik okleveleinek kritikai jegyzéke*, Budapest 2012.
- Šišić F., *Nekoliko isprava iz početka XV stoljeća*, Starine JAZU 39 (1938) 130–320.
- Teleki J., *Hunyadiak kora Magyarországon*, X, Pest 1853.
- Thallóczy L. – Áldásy A., *Magyarország mellékartományainak oklevéltára II. A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198–1526*, Budapest 1907.
- Theiner A., *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia* I, Romae 1859.
- Zsigmondkori oklevéltár*, I (1387–1399), II/1 (1400–1406), II/2 (1407–1410), ed. E. Mályusz, Budapest 1951, 1956, 1958.
- Бабић М. – Томовић Г., *Старосрпски натписи из Бијељине*, Мешовита грађа (Miscellanea) 22 (2004) 81–104. [Babić M. – Tomović G., *Starosrpski natpisi iz Bijeljine*, Мешовита грађа (Miscellanea) 22 (2004) 81–104]
- Елезовић Г., *Турски извори за историју Југословена*, Браство 26 (1932) 51–126. [Elezović G., *Turski izvori za istoriju Jugoslovena*, Brastvo 26 (1932) 51–126]
- Извори за българската история XXVI. Турски извори за българската история*, VII, съставили и коментирали: Ст. Андреев, Асп. Велков, Е. Грозданова, П. Груевски, Стр. Димитров, М. Калицин, М. Михайлова–Мрџваркова, София 1986. [*Izvori za balgarskata istoriya XXVI. Turski izvori za balgarskata istoriya*, VII, sastavili i komentirali: St. Andreev, Asp. Velkov, E. Grozdanova, P. Gruevski, Str. Dimitrov, M. Kalicin, M. Mihailova-Mravkarova, Sofiya 1986]
- Калић Ј., *Најстарија карта Угарске. Tabula Hungariae*, Зборник радова Византолошког института 24–25 (1986) 423–435. [Kalić J., *Najstarija karta Ugarske. Tabula Hungariae*, Zbornik radova Vizantološkog instituta 24–25 (1986) 423–435]
- Крстић А., *Београдско писмо краља Жигмунда грађанима Шопрона (7. новембар 1427. године)*, Мешовита грађа (Miscellanea) 33 (2012) 21–36. [Krstić A., *Beogradsko pismo kralja Žigmunda građanima Šoprona (7. novembar 1427. godine)*, Мешовита грађа (Miscellanea) 33 (2012) 21–36]
- Крстић А. – Исаиловић Н., *Донација деспота Бурђа Вуковића (Бранковића) Павлу Биринију из Вероне: проблем аутентичности*, Иницијал. Часопис за средњовековне студије 4 (2016) 195–227. [Krstić A. – Isailović N., *Donacija despota Đurđa Vukovića (Brankovića) Pavlu Biriniju iz Verone: problem autentičnosti*, Inicijal. Časopis za srednjovekovne studije 4 (2016) 195–227]
- Мијушковић С., *Љетопис попа Дукљанина*, Титоград 1967. [Mijušković S., *LJetopis popa Dukljanina*, Titograd 1967]
- Николић М., *Карта Србије Ђакома Кантелија да Вињоле из 1689. год*, Историјски часопис 19 (1972) 101–134. [Nikolić M., *Karta Srbije Đakoma Kantelija da Vinjole iz 1689. god.*, Istorijski časopis 19 (1972) 101–134]
- Новаковић С., *Хаџи Калфа или Ћатиб Челебија, турски географ XVII века*, Споменик СКА 18 (1892) 2–94. [Novaković S., *Hadži Kalfa ili Ćatib Ćelebija, turski geograf iz XVII veka*, Spomenik SKA 18 (1892) 2–94]
- Писци средњовековног латинитета*, ed. Д. Синдик – Г. Томовић, Књижевност Црне Горе од XII до XIX вијека, Цетиње 1996. [*Pisci srednjovjekovnog latiniteta*, ed. D. Sindik – G. Tomović, Književnost Crne Gore od XII do XIX vijeka, Cetinje 1996]
- Србија и суседне земље на старим географским картама*, Београд 1991. [*Srbija i susedne zemlje na starim geografskim kartama*, Beograd 1991]

- Стара српска књижевност у 24 књиге*, I, Београд 1988. [*Stara srpska književnost u 24 knjige*, I, Beograd 1988]
- Трухелка Ђ., *Опис Дубровника и Босне из год. 1658*, Гласник Земаљског музеја у Сарајеву 17 (1905) 415–440. [Truhelka Ć., *Opis Dubrovnika i Bosne iz god. 1658*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu 17 (1905) 415–440]
- Шабановић Х., *Турски извори за историју Београда I–I, катастарски пописи Београда и околине 1476–1566*, Београд 1964. [Šabanović H., *Turski izvori za istoriju Beograda I–I, katastarski popisi Beograda i okoline 1476–1566*, Beograd 1964]
- Шишић Ф., *Летопис Попа Дукљанина*, Београд – Загреб 1928. [Šišić F., *Letopis Popa Dukljanina*, Beograd – Zagreb 1928]

Литература – Secondary Works

- Bubalo Đ., Mitrović K., Radić R., *Jurisdikcija Katoličke crkve u Sremu*, Beograd 2010.
- Budimir M., *Dva društvena termina dubrovačka. I Lada. II Sebar*, Anali Historijskog instituta u Dubrovniku 4–5 (1956) 181–211.
- Csánki D., *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* I, II, Budapest 1890, 1894.
- Спобрња А., *Roman Settlement at Ušće near Obrenovac – Municipium Spodent(?)*, Зборник Народног музеја XX–I, Археологија [Zbornik Narodnog muzeja XX–I, Arheologija] (2011) 373–388.
- Detelić M., *Epski gradovi. Leksikon*, Beograd 2007.
- Dobronić L., *Viteški redovi. Templari i ivanovci u Hrvatskoj*, Zagreb 1984.
- Engel P., *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*, I, Budapest 1996.
- Engel P., *Neki problemi bosansko-ugarskih odnosa*, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU 16 (1998) 57–72.
- Engel P., *The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary 895–1526*, London–New York 2001.
- Engel P. – Tóth C. N., *Itineraria regum et reginarum (1382–1438)*, Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 1, Budapest 2005.
- Filipović M. S., *Postanak i značenje imena Semberija*, Radovi ANUBiH 30 (1966) 187–192.
- Győrffy Gy., *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*, II, Budapest 1987.
- Győrffy Gy., *Pregled dobara grčkog manastira u Svetom Dimitriju na Savi (Sremska Mitrovica) iz XII veka*, Споменница Историјског архива „Срем“ [Špomenica Istorijskog arhiva „Srem“] 1 (2002) 7–64.
- Handžić A., *Postanak i razvitak Bijeljine u XVI vijeku*, Prilozi za orijentalnu filologiju 12–13 (1962–1963) [1965] 47–52.
- Hóman B., *Geschichte des ungarischen Mittelalters* II, Berlin 1943.
- Imber C., *The Ottoman Empire. 1300–1481*, Istanbul 1990.
- İnalçık H., *The Rise of Ottoman Historiography*, in: *Historians of the Middle East*, eds. B. Lewis and P. M. Holt, London, 1962, 157–159.
- Jelenić J., *Kultura i bosanski franjevci* I, Sarajevo 1912.
- Kajmaković R., *Etnološka istraživanja u Semberiji*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne 8 (1970) 71–77.
- Kajmaković R., *Semberija: etnološka monografija*, p. o. iz Glasnika Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu, serija Etnologija 29 (1974) 5–122.
- Klaić N., *Srednjovjekovna Bosna. Politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe (1377. g.)*, Zagreb 1994.

- Klaić V., *Marturina, slavonska daća u srednjem vijeku*, Rad JAZU 62 (1904) 114–213.
- Kreševljaković H., *Hanovi i karavansaraji u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1957.
- Kreševljaković H. – Kapidžić H., *Sudsko-administrativna podjela Bosne i Hercegovine početkom XIX stoljeća*, Istorisko-pravni zbornik Pravnog fakulteta u Sarajevu 3–4 (1950) 247–260.
- Krstić A., *The Rival and the Vassal of Charles Robert of Anjou: King Vladislav II Nemanjić*, Banatica 26–II, Istorie (2016) 33–51.
- Lovrenović D., *Na klizištu povijesti (sveta kruna ugarska i sveta kruna bosanska): 1387–1463*, Zagreb–Sarajevo 2006.
- Mandić D., *Franjevačka Bosna – Razvoj i uprava bosanske vikarije i provincije (1340–1735)*, Rim 1968.
- Markó L., *A magyar állam föméltóságai Szent Istvántól napjainkig – Életrajzi Lexikon*, Budapest 2006.
- Ménage V. L., *The ‘Annals of Murād II’*, Bulletin of the School of Oriental and African Studies 39/3 (1976) 570–584.
- Pavičić S., *O govoru u Slavoniji do turskih ratova i velikih seoba u 16. i 17. stoljeću*, Rad JAZU 96 [97] (1920) 194–269.
- Peričić E., *Vranski priori Ivan od Paližne i Petar Berislavić*, Radovi Instituta JAZU u Zadru 18 (1971) 239–319.
- Popović I., *Notes topographiques sur la région limitrophe entre la Pannonie seconde et la Mésie première*, Roman Limes on the Middle and Lower Danube, ed. P. Petrović, Belgrade 1996, 137–142.
- Salihović D., *An Interesting Episode: Nicholas of Ilok’s Kingship in Bosnia 1471–1477*, Budapest 2016, unpublished M.A. thesis.
- Semberija kroz vijekove*, Bijeljina 2012.
- Skok P., *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, III, Zagreb 1973.
- Šabanović H., *Bosanski pašaluk. Postanak i upravna podjela*, Sarajevo 1982².
- Zsoldos A., *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*, Budapest 2011.
- Živković P., *Usorska vlasteoska porodica Zlatonosovići i bosanski kraljevi (posljednja decenija XIV. i prve tri decenije XV. stoljeća)*, Historijski zbornik 39 (1986) 147–162.
- Банашевић Н., *Летопис Попа Дукљанина и народна предања*, Београд 1971. [Banašević N., *Letopis Popa Dukljanina i narodna predanja*, Београд 1971]
- Благојевић М., *Насеља у Маџви и питање српско-угарске границе*, Ваљево – постанак и успон градског средишта, Ваљево 1994, 78–92. [Blagojević M., *Naselja u Mačvi i pitanje srpsko-ugarske granice*, Valjevo – postanak i uspon gradskog središta, Valjevo 1994, 78–92]
- Благојевић М., *Преглед историјске географије средњовековне Србије*, Зборник Историјског музеја Србије 20 (1983) 45–126. [Blagojević M., *Pregled istorijske geografije srednjovekovne Srbije*, Zbornik Istorijuskog muzeja Srbije 20 (1983) 45–126]
- Бојовић З., *Хришћанска мотивација у дубровачком барокном епископском песничству*, Годишњак Катедре за српску књижевност са јужнословенским књижевностима 5 (2010) 23–37. [Bojović Z., *Hrišćanska motivacija u dubrovačkom baroknom epskom pesništvu*, Godišnjak Katedre za srpsku književnost sa južnoslovenskim književnostima 5 (2010) 23–37]
- Васић М., *Маџва и Подриње у римско доба*, Гласник Српског археолошког друштва 2 (1985) 124–141. [Vasić M., *Mačva i Podrinje u rimsko doba*, Glasnik Srpskog arheološkog društva 2 (1985) 124–141]
- Веселиновић А., *Држава српских деспота*, Београд 2006². [Veselinović A., *Država srpskih despota*, Београд 2006²]
- Дероко А., *Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији*, Београд 1950. [Deroko A., *Srednjovekovni gradovi u Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji*, Београд 1950]

- Динић М., *Власти у време Деспотовине*, Зборник Филозофског факултета 10/1 (1968) 237–244. [Dinić M., *Vlasti u vreme Despotovine*, Zbornik Filozofskog fakulteta 10/1 (1968) 237–244]
- Динић М., *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни I*, Београд 1955. [Dinić M., *Za istoriju rudarstva u srednjovekovnoj Srbiji i Bosni I*, Beograd 1955]
- Динић М., *Западна Србија у средњем веку*, Археолошки споменици и налазишта у Србији I. Западна Србија, Београд 1953, 23–27. [Dinić M., *Zapadna Srbija u srednjem веку*, Arheološki spomenici i nalazišta u Srbiji I. Zapadna Srbija, Beograd 1953, 23–27]
- Динић М., *О угарском ропству краља Уроша I*, Историјски часопис 1 (1948) 30–36. [Dinić M., *O ugarskom ropstvu kralja Uroša I*, Istorijski časopis 1 (1948) 30–36]
- Динић М., *Област краља Драгутина после Дежева*, Глас САН 203 (1951) 61–82. [Dinić M., *Oblast kralja Dragutina posle Deževa*, Glas SAN 203 (1951) 61–82]
- Динић М., *Однос између краља Милутина и Драгутина*, Зборник радова Византолошког института 3 (1955) 49–82. [Dinić M., *Odnos između kralja Milutina i Dragutina*, Zbornik radova Vizantološkog instituta 3 (1955) 49–82]
- Динић М., *Средњовековни Срем*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду 4 (1931) 1–12. [Dinić M., *Srednjovekovni Srem*, Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu 4 (1931) 1–12]
- Динић М., *Српске земље у средњем веку*, Београд 1978. [Dinić M., *Srpske zemlje u srednjem веку*, Beograd 1978]
- Етимолошки речник српског језика* 3 (БЕ–БЈ), ур. А. Лома, Београд 2008. [*Etimološki rečnik srpskoga jezika* 3 (BE–BJ), ur. A. Loma, Beograd 2008]
- Зиројевић О., *Турско војно уређење у Србији (1459–1683)*, Београд 1974. [Zirojević, O., *Tursko vojno uređenje u Srbiji (1459–1683)*, Beograd 1974]
- Исаиловић М., *Ваљево и околне области у средњем веку*, Ваљево 1989. [Isailović M., *Valjevo i okolne oblasti u srednjem веку*, Valjevo 1989]
- Историја српског народа I*, ур. С. Ћирковић, Београд 1981. [*Istorija srpskog naroda I*, ur. S. Ćirković, Beograd 1981]
- Историја српског народа II*, ур. Ј. Калић, Београд 1982. [*Istorija srpskog naroda II*, ur. J. Kalić, Beograd 1982]
- Јаковљевић А., *Између османског и угарског крајишта – османско запоседање Подриња и угарска опсада Зворника 1464. године*, Пад Босанског краљевства 1463. године, ур. С. Рудић, Д. Ловреновић, П. Драгичевић, ур. издања Н. Исаиловић, Београд–Сарајево–Бања Лука 2015, 227–257. [Jakovljević A., *Između osmanskog i ugarskog krajišta – osmansko zaposedanje Podrinja i ugarska opsada Zvornika 1464. godine*, Pad Bosanskog kraljevstva 1463. godine, ur. S. Rudić, D. Lovrenović, P. Dragičević, ur. izdanja N. Isailović, Beograd–Sarajevo–Banja Luka 2015, 227–257]
- Јиречек К., *Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у средњем вијеку*, Зборник Константина Јиречека I, ур. М. Динић, Београд 1959, 205–303. [Jireček K., *Trgovački putevi i rudnici Srbije i Bosne u srednjem vijeku*, Zbornik Konstantina Jirečeka I, ur. M. Dinić, Beograd 1959, 205–303]
- Јовановић А., *Два прилога проучавању фортификација у Доњој Панонији*, Гласник Српског археолошког друштва 14 (1998) 21–29. [Jovanović A., *Dva priloga proučavanju fortifikacija u Donjoj Panoniji*, Glasnik Srpskog arheološkog društva 14 (1998) 21–29]
- Јовановић В., *Борач и Честин. Прилог проучавању средњовековних градова у Србији*, Историјски гласник 1–2 (1985) 7–32. [Jovanović V., *Borač i Čestin. Prilog proučavanju srednjovekovnih gradova u Srbiji*, Istorijski glasnik 1–2 (1985) 7–32]
- Јовановић М. – Јевтић М., *Тамнава. Насеља и становништво*, Гласник Етнографског института САНУ 27 (1978) 69–80. [Jovanović M. – Jevtić M., *Tamna. Naselja i stanovništvo*, Glasnik Etnografskog instituta SANU 27 (1978) 69–80]

- Калић-Мијушковић Ј., *Београд у средњем веку*, Београд 1967. [Kalić-Mijušković J., *Beograd u srednjem веку*, Beograd 1967]
- Каниц Ф., *Србија. Земља и становништво: од римског доба до краја XIX века*, I, Београд 1987³. [Kanitz F., *Srbija. Zemlja i stanovništvo: od rimskog doba do kraja XIX века*, I, Beograd 1987³]
- Каталог непокретних културних добара на подручју града Београда 2010*, Завод за заштиту споменика културе града Београда: <http://beogradskonasledje.rs>. [Katalog nepokretnih kulturnih dobara na području grada Beograda 2010, Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda: <http://beogradskonasledje.rs>]
- Ковачевић-Којић Д., *Градска насеља средњовековне босанске државе*, Сарајево 1978. [Kovačević-Kojić D., *Gradska naselja srednjovekovne bosanske države*, Sarajevo 1978]
- Крстић А., *Српски градови и тргови у угарској грађи из времена „Дуге војне“ (1443/1444)*, Историјски часопис 65 (2016) 113–146. [Krstić A., *Srpski gradovi i trgovi u ugarskoj građi iz vremena „Duge vojne“ (1443/1444)*, Istorijски часопис 65 (2016) 113–146]
- Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља: према писаним изворима*, ред. С. Мишић, Београд 2010. [Leksikon gradova i trgova srednjovekovnih srpskih zemalja: prema pisanim izvorima, red. S. Mišić, Beograd 2010]
- Лома А., *Прилог трагању за античким коренима Ваљева*, Гласник Међуопштинског архива 31 (Ваљево 1997) 5–35. [Loma A., *Prilog traganju za antičkim korenima Valjeva*, Glasnik Međupštinskog arhiva 31 (Valjevo 1997) 5–35]
- Лома А., *Стрп. себръ, с.-х. заст. с(р)ебар у опитесловенском и индоевропском контексту*, Зборник Матице српске за славистику 93 (2018) 9–46. [Loma A., *Stsrp. sebrъ, s.-h. zast. s(r)ebar u opiteslovenskom i indoevropskom kontekstu*, Zbornik Matice srpske za slavistiku 93 (2018) 9–46]
- Лома А., *Српскохрватска географска имена на –ина, мн. –ине*, Ономатолошки прилози 13 (1997) 1–26. [Loma A., *Srpskohrvatska geografska imena na –ina, mn. –ine*, Onomatološki prilozi 13 (1997) 1–26]
- Милићевић М., *Кнежевина Србија*, Београд 1876. [Milićević M., *Kneževina Srbija*, Beograd 1876]
- Мишић С., *Поседи великог логотета Стефана Ратковића*, Моравска Србија, историја, књижевност, уметност, Крушевац 2007, 7–19. [Mišić S., *Posedi velikog logoteta Stefana Ratkovića*, Moravska Srbija, istorija, književnost, umetnost, Kruševac 2007, 7–19]
- Мргјић Ј., *Жупе и насеља „земље“ Усоре*, Југословенски историјски часопис 1–2 (2000) 32–41. [Mrgić J., *Župe i naselja „zemlje“ Usore*, Jugoslovenski istorijski časopis 1–2 (2000) 32–41]
- Мргјић Ј., *Северна Босна (13–16. век)*, Београд 2008. [Mrgić J., *Severna Bosna (13–16. век)*, Beograd 2008.]
- Острогорски Г., *Из византијске историје, историографије и просопографије*, Београд 1970. [Ostrogorski G., *Iz vizantijske istorije, historiografije i prosopografije*, Beograd 1970]
- Поповић Д., *Срби у Срему до 1736/7. Историја насеља и становништва*, Београд 1959. [Popović D., *Srbi u Sremu do 1736/7. Istorija naselja i stanovništva*, Beograd 1959]
- Поповић Ђ., *Семберија*, Босанска вила 21/17 (1906) 269–270. [Popović Đ., *Semberija*, Bosanska vila 21/17 (1906) 269–270]
- Радовановић В., *Где су се налазила непозната села и мезре у околини Београда која се помињу у турским катастарским пописима од 1476. до 1566.* Годишњак града Београда 22 (1975) 29–45. [Radovanović V., *Gde su se nalazila nepoznata sela i mezre u okolini Beograda koja se pominju u turskim katastarskim popisima od 1476. do 1566.* Godišnjak grada Beograda 22 (1975) 29–45]

- Рокаи П., *Из средњовековне историје Новог Сада*, Зборник за историју Матице српске 11 (1975) 105–110. [Rokai P., *Iz srednjovekovne istorije Novog Sada*, Zbornik za istoriju Matice srpske 11 (1975) 105–110]
- Рокаи П., „*Gyletus dux Sirmii*“, Зборник за историју Матице српске 27 (1983) 121–127. [Rokai P., „*Gyletus dux Sirmii*“, Zbornik za istoriju Matice srpske 27 (1983) 121–127]
- Рокаи П., *О једном наслову Калојана Анђела*, Зборник радова Византолошког института 19 (1980) 167–171. [Rokai P., *O jednom naslovu Kalojana Anđela*, Zbornik radova Vizantološkog instituta 19 (1980) 167–171]
- Рокаи П., Ђере З., Пал Т., Касаш А., *Историја Мађара*, Београд 2002. [Rokai P., Đere Z., Pal T., Kasaš A., *Istorija Mađara*, Beograd 2002]
- Скарић В., *Семберуја*, Развитак 1 (Бања Лука 1910) 58–60. [Skarić V., *Semberija*, Razvitak 1 (Banja Luka 1910) 58–60]
- Спремић М., *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994. [Spremić M., *Despot Đurađ Branković i njegovo doba*, Beograd 1994]
- Српски биографски речник* I, Нови Сад 2004. [Srpski biografski rečnik I, Novi Sad 2004]
- Стојковски Б., *Архијаконати и жупе на тлу средњовековног Срема*, Споменица академика Милоша Благојевића (1930–2012), ур. С. Мишић, Београд 2015, 203–219. [Stojkovski B., *Arhidakonati i župe na tlu srednjovekovnog Srema*, Spomenica akademika Miloša Blagojevića (1930–2012), ur. S. Mišić, Beograd 2015, 203–219]
- Стојковски Б., *Кнез Лазар и Угарска*, Власт и моћ. Властела Моравске Србије од 1365. до 1402. године, Крушевац 2014, 225–244. [Stojkovski B., *Knez Lazar i Ugarska*, Vlast i moć. Vlastela Moravske Srbije od 1365. do 1402. godine, Kruševac 2014, 225–244]
- Стојковски Б., *Сремски бискупи 1229–1534*, Истраживања 23 (2012) 161–180. [Stojkovski B., *Sremski biskupi 1229–1534*, Istraživanja 23 (2012) 161–180]
- Стојковски Б., *Црквена историја Срема у средњем веку*, Нови Сад 2012, необјављена докторска дисертација. [Stojkovski B., *Crkvena istorija Srema u srednjem veku*, Novi Sad 2012, neobjavljena doktorska disertacija]
- Томовић Г., *Посед српског властелина Детоша у XIV веку*, Историјски часопис 58 (2009) 93–108. [Tomović G., *Posed srpskog vlastelina Detoša u XIV veku*, Istorijski časopis 58 (2009) 93–108]
- Трpkовић В., *Турско-угарски сукоби до 1402. године*, Историјски гласник 1–2 (1959) 93–121. [Trpković V., *Tursko-ugarski sukobi do 1402. godine*, Istorijski glasnik 1–2 (1959) 93–121]
- Ђирковић С., *Земља Мачва и град Мачва*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор 74/1–4 (2008) 3–20. [Ćirković S., *Zemlja Mačva i grad Mačva*, Prilozi Književnost, jezik, istoriju i folklor 74/1–4 (2008) 3–20]
- Ђирковић С., *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964. [Ćirković S., *Istorija srednjovekovne bosanske države*, Beograd 1964]
- Ђирковић С., *Католичке парохије у средњовековној Србији*, Работници, војници, духовници, Београд 1997, 240–258. [Ćirković S., *Katoličke parohije u srednjovekovnoj Srbiji*, Rabotnici, vojnici, duhovnici, Beograd 1997, 240–258]
- Ђирковић С., *Косовска битка у међународном контексту*, Глас САНУ 378, Одељење историјских наука 9 (1996) 49–69. [Ćirković S., *Kosovska bitka u međunarodnom kontekstu*, Glas SANU 378, Odeljenje istorijskih nauka 9 (1996) 49–69]
- Ђирковић С., „*Црна Гора*“ и проблем српско-угарског граничног подручја, Ваљево – постанак и успон градског средишта, Ваљево 1994, 59–77. [Ćirković S., „*Crna Gora*“ i problem srpsko-ugarskog graničnog područja, Valjevo – postanak i uspon gradskog središta, Valjevo 1994, 59–77]
- Ђоровић В., *Покрети и дела*, Београд 1921. [Đorović V., *Pokreti i dela*, Beograd 1921]

- Ђоровић В., *Хисторија Босне*, Београд 1940. [Ćorović V., *Historija Bosne*, Београд 1940]
- Узелац А., Прилози за „Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља“, Београдски историјски гласник 1 (2010) 181–188. [Uzelac A., *Prilozi za „Leksikon gradova i trgova srednjovekovnih srpskih zemalja“*, Београд историјски гласник 1 (2010) 181–188]
- Ферјанчић Б., *Проблем византијског наслеђа у северозападној Србији*, Ваљево – постанак и успон градског средишта, Ваљево 1994, 49–58. [Ferjančić B., *Problem vizantijskog nasleđa u severozapadnoj Srbiji*, Valjevo – postanak i uspon gradskog središta, Valjevo 1994, 49–58]
- Ханџић А., *Шабач и његова околина у XVI вијеку*, Шабач у прошлости I, Шабач 1970, 117–254. [Handžić A., *Šabac i njegova okolina u XVI vijeku*, Šabac u prošlosti I, Šabac 1970, 117–254]
- Харди Ђ., *Господари и банови Оностраног Срема и Мачве у XIII веку*, Споменица Историјског архива „Срем“ 8 (2009) 65–80. [Hardi Đ., *Gospodari i banovi Onostranog Srema i Mačve u XIII veku*, Spomenica Istorijjskog arhiva „Srem“ 8 (2009) 65–80]
- Харди Ђ., *Један прилог питању византијског наслеђа на тлу овостраног Срема (Sirmie Citerioris)*, Зборник радова Византолошког института 54 (2017) 117–142. [Hardi Đ., *Jedan prilog pitanju vizantijskog nasleđa na tlu ovostranog Srema (Sirmie Citerioris)*, Zbornik radova Vizantološkog instituta 54 (2017) 117–142]
- Харди Ђ., *Наследници Кијева између краљевске круне и татарског јарма. Студија о државно-правном положају Галичке и Галичко-Волинске кнежевине до 1264. године*, Нови Сад 2002. [Hardi Đ., *Naslednici Kijeva između kraljevske krune i tatarskog jarma. Studija o državno-pravnom položaju Galičke i Galičko-Volinske kneževine do 1264. godine*, Novi Sad 2002]
- Харди Ђ., *О пореклу мачванског „бана“ Ростислава Михаиловића*, Споменица Историјског архива „Срем“ 2 (2003) 15–32. [Hardi Đ., *O poreklu mačvanskog „bana“ Rostislava Mihailovića*, Spomenica Istorijjskog arhiva „Srem“ 2 (2003) 15–32]
- Харди Ђ., *О смрти господара Мачве кнеза Ростислава Михаиловића*, Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки 24 (2014) 183–194. [Hardi Đ., *O smrti gospodara Mačve kneza Rostislava Mihailovića*, Naukovi praci Kam'yanec'-Podil's'kogo nacional'nogo universitetu imeni Ivana Ogiienka. Istorični nauki 24 (2014) 183–194]

Aleksandar Krstić
Neven Isailović
Aleksandar Jakovljević

**B(IJ)ELJIN(A) – LAND, *KENEZIATUS*,
ARCHDEACONRY, DISTRICT, *NAHIYE***

Summary

Belin, Beljin or B(ij)eljina (*Bellen, Belyn, Beligna, Bielina, Bellina*) is mentioned in historical sources from the 13th until late 15th century as a land, territory, *keneziatus*, district or province, often together with Mačva, but also as an archdeaconry of the Bishopric of Srem. Mihailo Dinić's opinion – that the medieval castle Beljin was situated on the river Sava, near the village of the same name in the municipality of Vladimirci, and that the *župa* Beljin encompassed the castle and its immediate environs – has been widely accepted in Serbian historiography. However, one Hungarian document from 1464, which was never used before, states that the fortress of Zvornik was in “the land of Beljin” (*castrum Zwonnyk in terra Belyn*). Since another document from 1273 points out that Ernye Ákos, Hungarian ban of Usora and Soli was, at the same time, *knez* of Beljin, we are led to conclude that the notion of Beljin (Belin) from the medieval, mostly Hungarian documents is, in fact, preserved in the region which would be largely encompassed by the Ottoman *nahiye* Beljina (Belina). This *nahiye* was situated in present-day Semberija in northeastern Bosnia. Its main settlement – Četvrtkovište, which used to be a marketplace at least since the end of the 14th century, received the status of *kasaba* in the late 16th century and ultimately changed its name to Bijeljina, according to the name of *nahiye*, which it still carries.

Keywords: Beljin (Belin), Bijeljina, *Belyn*, Semberija, land, archdeaconry of Belin, district, *nahiye*, Middle Ages, Ottoman Empire.

Чланак примљен: 26. 09. 2017.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 01. 06. 2018.